

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Poslijediplomski specijalistički studij Psihosocijalni pristup u socijalnom radu

Tomislav Ramljak

**SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE I ISKORIŠTAVANJE DJECE U DIGITALNOM
OKRUŽENJU: IMPLIKACIJE ZA PSIHOSOCIJALNU PRAKSU**

Mentorica: Izv.prof.dr.sc. Lucija Vejmelka

Osijek, 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	3
ABSTRACT	3
UVOD	5
Značaj razumijevanja kompleksnog fenomena seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece	6
Utjecaj razvoja tehnologije na širenje seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece	8
SEKSUALNO ISKORIŠTAVANJE DJECE U ONLINE OKRUŽENJU – DOSADAŠNJE SPOZNAJE	11
Specifičnosti zlostavljanja i iskorištavanja djece u online okruženju	11
Pomak od termina „dječja pornografija“ i kritike njegovog korištenja	13
Konceptualizacija seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja u digitalnom okruženju	17
MEĐUNARODNI STANDARDI I NACIONALNI OKVIR – PRAVNA REGULACIJA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJECE NA INTERNETU	19
POJAVNI OBLICI ISKORIŠTAVANJA I ZLOSTAVLJANJA DJECE NA INTERNETU I RIZIČNA ONLINE SEKSUALNA PONAŠANJA DJECE I MLADIH	22
Samo-generirani materijal seksualnog zlostavljanja djece (CSAM)	23
Seksting	23
Online seksualno uznemiravanje (eng. <i>Online sexual harassment</i>)	26
Seksualna iznuda i prisila (eng. <i>sextortion</i>)	27
Postupci vrbovanja djece u online okruženju (eng. <i>Grooming</i>)	30
IZAZOVI ISTRAŽIVANJA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJECE NA INTERNETU	33
POVEZANA PROBLEMATIKA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJECE U DIGITALNOM OKRUŽENJU I TRGOVINE LJUDIMA	36
IMPLIKACIJE ZA PSIHOSOCIJALNE DJELATNOSTI I MODELI POZITIVNE PRAKSE	41
Implikacije za psihosocijalne djelatnosti	41
Modeli pozitivne prakse i umrežavanje na području borbe protiv online seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece	44
ZAKLJUČAK	46
Literatura	48

SAŽETAK

U radu je prikazan pregled spoznaja o online seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju djece a ubrzani i kontinuirani naponi međunarodnih tijela predstavljaju standarde koji obuhvaćaju pravno uređenje, dostupne mehanizme prijave, mogućnosti suradnje kao i postupanje nakon saznanja o počinjenju ovih kaznenih djela.

Tehnologija je omogućila lakše, jednostavnije i jeftinije počinjenje ovih djela na štetu djece. Djeca koja imaju pristup vlastitim telefonima cijeli dan dodatno su u riziku od seksualnog zlostavljanja. Uz pomoć interneta počinitelji mogu preuzeti višestruke identitete, od kojih je svaki prilagođen određenoj meti, što im omogućuje iskorištavanje djece na različitim platformama u isto vrijeme.

Specifičnosti online okruženja, nedostatak kontrole i podrške ostalih tijekom vremena na ekranu, način na koji djeca doživljavaju svoje sudjelovanje u online interakcijama i njihova normalizacija uznemiravanja i nasilja kojima svakodnevno svjedoče mogu ih učiniti podložnijima nagovaranju, mamljenju, vrbovanju, pa čak i ucjenama i iznudama vezanim uz seksualno eksplicitan sadržaj.

Uz definiranje i prikaz dostupnih statističkih pokazatelja u radu su navedene implikacije u psihosocijalnoj praksi na području prevencije, detekcije i tretmana online seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece.

ABSTRACT

The paper presents an overview of knowledge about online sexual abuse and exploitation of children and young people, and the accelerated and continuous efforts of international bodies represent standards that include legal regulations, available reporting mechanisms, cooperation opportunities, as well as actions after learning about the commission of these crimes.

Technology has made it easier, simpler, cheaper to commit these acts to the detriment of children. Children who have access to their own phones at almost every moment of the day are additionally at risk of sexual abuse. With the help of the Internet, perpetrators can assume multiple identities, each tailored to a specific target, allowing them to exploit children on different platforms at the same time.

The specifics of the online environment, the lack of control and support from others during screen time, the way children perceive their participation in online interactions and their normalization of the harassment and violence they witness every day can make them more susceptible to solicitation, luring, recruiting, and even blackmail and extortion related with sexually explicit content.

Along with the definition and presentation of the available statistical indicators, the paper outlines the implications in psychosocial practice in the field of prevention, detection and treatment of online sexual abuse and exploitation of children.

Izjava o autorstvu rada

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao rad:

SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE I ISKORIŠTAVANJE DJECE U DIGITALNOM OKRUŽENJU: IMPLIKACIJE ZA PSIHOSOCIJALNU PRAKSU

i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: _____ Tomislav Ramljak _____

Datum: _____ 08. siječnja, 2023. godine _____

UVOD

Prvih 20 godina ovog stoljeća obilježio je nagli porast korištenja informacijsko – komunikacijskih tehnologija u svakodnevnom životu. Danas gotovo svako kućanstvo u Hrvatskoj posjeduje neki oblik digitalnog uređaja koji mu omogućava pristup najvećoj globalnoj mreži – internetu. Internet je promijenio način življenja gotovo svakog čovjeka i bilo bi nezamislivo živjeti bez mogućnosti koje nudi njegovo korištenje. Generacije djece i mladih koje odrastaju u ovom stoljeću ne pamte kako je to živjeti bez njega. Iz dana u dan svjedoci smo kako se svakodnevne aktivnosti poput kupovine osnovnih namirnica, naručivanje na preglede kod liječnika, izdavanje različitih dokumenata koji su neophodni za svakodnevno funkcioniranje, plaćanje računa, informiranje o relevantnim događanjima, poslovna i privatna komunikacija, a posljednjih godina, spletom okolnosti izazvanih pandemijom COVID 19 virusa u 2020. godini, i školska nastava se odvijala u online svijetu. Gotovo svaki aspekt čovjekova života isprepliće se na globalnoj mreži. Tako su i jedno od glavnih komunikacijskih kanala današnjice upravo društvene mreže. Osim što omogućuju jednostavnu i brzu komunikaciju, otvaraju prostor i postaju sredstvo pojedincima za činjenje različitih kaznenih djela, koja se tek posljednjih nekoliko godina prepoznaju i svrstavaju u zakonodavne okvire, zakone i protokole kao kaznena djela. Nasilje na društvenim mrežama pogađa upravo jednu od najranjivijih skupina društva - djecu i mlade. Oni svoje vrijeme provode na društvenim mrežama uglavnom putem pametnih telefona, što roditeljima ostavlja vrlo malo mogućnosti za nadzor. U skladu s time, ne iznenađuje da su djeca u korištenju modernih tehnologija s pristupom internetu spretnija i vještija od odraslih. Komunikacija preko društvenih mreža za njih postaje „prirodan“ i primaran način međusobne komunikacije.

S obzirom da djeca i mladi svoje živote žive kroz svijet interneta i društvenih mreža, stvaraju svoj identitet u komunikaciji s vršnjacima, razvijaju svoje vještine ali su i izloženi različitim opasnostima, valja se zapitati na koji način odrasle osobe, odnosno kreatori javnih politika, zakona i IT industrija doprinose sigurnom korištenju globalne mreže za ranjive skupine poput djece i mladih. Iako se u posljednjih desetak godina intenzivnije radi na prevenciji i programima koji uključuju učenike, nastavnike, stručne suradnike, izrađuju se pravilnici i protokoli o postupanju, društvo i dalje nije dovoljno svjesno težine ovog problema te nije sigurno koliko je društvo kao cjelina spremni odgovorno postupati u skladu sa spoznajama i u skladu s donesenim protokolima i mjerama vezanima uz seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece, posebice na ono koje se odvija u digitalnom okruženju.

Značaj razumijevanja kompleksnog fenomena seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece

Seksualno zlostavljanje djece ozbiljno je kršenje ljudskih prava i alarmantno globalno pitanje koje zahtijeva pažnju društva kao cjeline. Seksualno zlostavljanje djece karakterizira bilo koja forma seksualne aktivnosti u koju je uključeno dijete, gdje nedostaju pristanak i razumijevanje djeteta ili je dijete prisiljeno na sudjelovanje u aktivnostima koje podrazumijevaju bilo kakav oblik seksualiziranog ponašanja (Conte, 1994; Arata, 2002; Aswadi i sur., 2022).

Ovaj rad ima za cilj istražiti definicije seksualnog zlostavljanja djece, osvrnuti se na njegovu prevalenciju u društvu i istaknuti imperativ zaštite dobrobiti djece, a glavni naglasak se stavlja na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece u digitalnom okruženju, njegove posljedice, specifične izazove s kojima se stručnjaci susreću u tom području te različite mogućnosti prevencije, ali i izazove u prevenciji seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju.

Seksualno zlostavljanje djece obuhvaća različite akte koje odrasle osobe izvršavaju nad maloljetnicima. Ti postupci mogu se manifestirati kao zlostavljanje, silovanje, iskorištavanje djece za pornografiju, seksualna iznuda i slično. Jedna od ključnih značajki seksualnog zlostavljanja djece je neravnoteža moći između počinitelja i žrtve. Zbog svoje dobi, djeca nemaju kognitivni i emocionalni kapacitet za davanje informiranog pristanka, što karakterizira bilo koju seksualnu aktivnost u koju su uključena kao nesvjesnu i neetičku (Conte i sur., 1994).

Prema Kaznenom zakonu Republike Hrvatske, seksualno zlostavljanje obuhvaća dugi niz aktivnosti, od nasilnog i nenasilnog spolnog odnosa ili s njim izjednačene spolne radnje, od neprimjerenog dodirivanja do udvaranja odrasle osobe, navođenja ili prisiljavanja djeteta da gleda filmove, časopise, slike i slične materijale s pornografskim sadržajima, samozadovoljavanja pred djetetom, pokazivanja genitalija djetetu, izlaganja djeteta da golo pozira odraslim osobama, sve do uhođenja djeteta kada se kupa ili presvlači (MUP RH, 2018). Republika Hrvatska je, uz osam drugih europskih zemalja dobnu granicu za pristanak na spolni odnos postavila na navršениh 15 godina života, uz Češku, Francusku, Poljsku, Švedsku, Sloveniju i Slovačku. Sedam zemalja postavilo je granicu na 14 godina, također njih sedam na 16 godina, dvije zemlje na 17 i naposljetku Malta je dobnu

granicu za pristanak na spolni odnos postavila na navršenih 18 godina života (Odeljan, 2018; prema Roje Đapić i sur., 2021).

Razumijevanje prevalencije seksualnog zlostavljanja djece ključno je za razvoj učinkovitih strategija prevencije i intervencije. Međutim, zbog često anonimne prirode ovog kaznenog djela, prikupljanje točnih podataka može biti izazovno. Ipak, dostupna istraživanja pružaju zabrinjavajuće uvide u opseg ovog problema (Vejmelka i sur., 2023, Brkić, Vejmelka i Radat, 2021).

Seksualno zlostavljanje djece ima dalekosežne posljedice koje utječu na fizičko, psihološko i emocionalno blagostanje žrtava. Doživljena trauma može rezultirati dugotrajnim psihičkim problemima, uključujući depresiju, anksioznost, posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) pa čak i suicidalne tendencije. Dodatno, žrtve seksualnog zlostavljanja djece su pod povećanim rizikom od uključivanja u rizično ponašanje, poput zloupotrebe sredstava ovisnosti, samoozljeđivanja i uključivanja u odnose u kojima lako postaju žrtve manipulacije i iskorištavanja. Dugoročni učinci mogu produžiti ciklus zlostavljanja, budući da žrtve mogu imati poteškoća u uspostavljanju zdravih međuljudskih odnosa i pravilnom odgajanju vlastite djece (Denov, 2004).

Jednako tako, društvo kao cjelina snosi teret i posljedice seksualnog zlostavljanja djece. Iako nema sustavnih praćenja ovog fenomena za pretpostaviti je kako su ekonomski troškovi povezani s pružanjem medicinske i psihološke podrške, kao i pravne i sudsko-pravne postupke, značajni su. Ostale negativne posljedice mogu pridonijeti narušavanju povjerenja u institucije, obitelji i zajednice podriva društvenu koheziju i pridonosi osjećaju kolektivnog neuspjeha u društvu.

Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja zahtijeva višedimenzionalni i multidisciplinarni pristup koji uključuje prevenciju, otkrivanje i intervenciju. Škole, obitelji, zajednice i vlade moraju surađivati kako bi stvorili sigurnu okolinu u kojem će djeca uspješno i sigurno odrastati. Programi obrazovanja koji poučavaju djecu o njihovim tijelima, zdravim granicama i prepoznavanju neprikladnog ponašanja su ključni kako bi ih osnažili da se zaštite od svih oblika zlostavljanja i iskorištavanja. Za stručnjake koji rade u zaštiti djece, svijest o postojanju ovog problema i obuka o prepoznavanju znakova zlostavljanja su ključni elementi njihova profesionalnog razvoja i pružanja pravovremene pomoći i podrške. Stručnjaci trebaju dobiti sveobuhvatnu obuku za prepoznavanje znakova zlostavljanja, pravilno prijavljivanje incidenata i podršku žrtvama i njihovim obiteljima. To uključuje suradnju sa zakonodavnom i

izvršnom vlašću, službama za zaštitu djece i stručnjacima koji rade u području zaštite i promoviranja mentalnog zdravlja (Schober i sur., 2012; Tarr i sur., 2013).

Može se doći do zaključka da je seksualno zlostavljanje djece duboko uznemirujući fenomen koji pogađa brojnu djecu diljem svijeta. Definiranje problema i razumijevanje njegove prevalencije temeljno je za učinkovitu prevenciju i intervenciju. Odgovornost leži na cijelom društvu da zaštiti dobrobit djece i osigura im siguran i poticajan okoliš. Suradnjom i implementacijom sveobuhvatnih strategija, može se težiti iskorjenjivanju seksualnog zlostavljanja djece i osigurati svjetliju budućnost budućim generacijama.

Utjecaj razvoja tehnologije na širenje seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece

Ubrzani razvoj tehnologije i digitalnog okruženja općenito stvorili su mogućnost povezivanja ljudi kakav nikada u prošlosti nije viđen, a pogodnosti i prilike za dijeljenje znanja i korisnih informacija nikad nisu bili veći nego u današnje vrijeme globalizacije. Međutim, ovaj tehnološki napredak također je otvorio nove puteve za kriminalne aktivnosti, uključujući i uznemirujući fenomen seksualnog zlostavljanja djece u digitalnom okruženju. Digitalno doba olakšalo je iskorištavanje djece na globalnoj razini, zahtijevajući sveobuhvatno razumijevanje izazova i implikacija koje okružuju ovaj problem (Vejmelka i Jurinić, 2020).

Raznovrsne pogodnosti koje proizlaze iz korištenja interneta, kao što su brže i lakše povezivanje te komuniciranje s drugim korisnicima i jednostavan pristup informacijama, pridonijele su popularnosti interneta među različitim dobima, posebno među djecom i mladima. Budući da je pristup internetu gotovo standard u većini razvijenih zemalja, a osobito među obiteljima s djecom, računalno okruženje postaje norma za njihov razvoj. Ovaj trend je potkrepljen nalazima istraživanja o navikama upotrebe interneta i rizičnim online aktivnostima djece i mladih (Hrabri telefon i Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2014; <http://hrkids.online/>, Vejmelka, Strabić i Jazvo, 2017; Vejmelka i Majdak, 2014; prema Vejmelka i Jurinić, 2020).

Digitalno okruženje uvelo je u živote ljudi nove platforme i alate koji su počiniteljima omogućili i olakšali pronalazak i iskorištavanje djece uz dosad neviđenu anonimnost. Jedan od značajnih doprinosa je sve veći i brži razvoj društvenih mreža, koje pružaju virtualno plodno tlo za predatore da manipuliraju, vrbuju i na kraju prisiljavaju ranjivu djecu na seksualno

eksplicitne aktivnosti. Video igrice, virtualne zajednice i aplikacije za razmjenu poruka također su postale plodno tlo za predatore koji žele iskoristiti dječju nevinost i povjerenje (Livingstone i Smith, 2014). Štoviše, statistike pokazuju da više od polovine svjetske populacije pristupa internetu putem mobilnih uređaja (Statista, 2019.; prema Vejmelka i Jurinić 2020). Ovaj podatak postaje posebno zabrinjavajući kada se radi o djeci, jer posjedovanje mobilnog uređaja često dovodi do veće izloženosti štetnim sadržajima i rizičnim aktivnostima u virtualnom okruženju. Mobilni uređaji olakšavaju djeci pristup eksplicitnom materijalu i često se koriste kao alat za stvaranje vlastitog sadržaja koji se potom dijeli online (Vejmelka i Jurinić, 2020).

Utjecaj digitalnog okruženja na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece na nadilazi sva prethodna saznanja o tom društvenom problemu. Počinitelji uz pomoć interneta mogu preuzeti višestruke identitete, od kojih je svaki prilagođen određenoj meti, što im omogućuje iskorištavanje djece na različitim platformama u isto vrijeme. Postupni porast interakcija između počinitelja i žrtava, odnosno djece, naglašava važnost razumijevanja njihovih obrazaca ponašanja kako bi se što brže i učinkovitije otkrili njihovi identiteti i samim time se ublažio rizik od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (Mitchell, 2014). Algoritmi umjetne inteligencije i strojnog učenja pokazali su se obećavajućim u prepoznavanju obrazaca ponašanja počinitelja, ali i žrtvi, koji ukazuju na zlostavljanje, pomažući provoditeljima zakona, odnosno policiji, u prepoznavanju potencijalnih prijetnji i počinitelja (Livingstone i Smith, 2014).

Kao što je već spomenuto, brzi napredak tehnologije omogućio je početak nove ere povezanosti i raznoraznih pogodnosti bez presedana, stvarajući revoluciju u različitim aspektima modernog društva. Međutim, uz brojne prednosti, tehnologija je također omogućila nove načine kriminalnih aktivnosti, uključujući uznemirujuću pojavu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju.

Sveprisutnost pametnih telefona i jednostavan pristup internetu dodatno su povećali rizik od seksualnog zlostavljanja djece. Djecu se sada može kontaktirati 24 sata dnevno, što ih čini podložnima nagovaranju, mamljenju, vrbovanju, pa čak i ucjenama i iznudama vezanim uz seksualno eksplicitan sadržaj. Digitalno okruženje također je olakšalo distribuciju materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece, produžavajući traumu koju su doživjele žrtve i povećavajući težinu zločina te ostavljajući trajni trag i na internetu i u životima djece koje su postale žrtve seksualnog zlostavljanja na internetu (Elezović, 2017).

U domaćim kao i međunarodnim okvirima još uvijek je prisutan manjak istraživanja koji sveobuhvatno i teorijski utemeljeno istražuju fenomen seksualnog zlostavljanja djece u digitalno doba. Statistički pokazatelji (poput MUP –ovih godišnjih statističkih izvješća dostupnih u okviru otvorenih podataka ovog tijela na mrežnim stranicama <https://mup.gov.hr/otvoreni-podaci/287522>) pokazuju porast procesuiranih slučajeva seksualnog iskorištavanja djece u Hrvatskoj što potvrđuje i trendove međunarodnih izvora poput redovitih izvješća međunarodnih organizacija INHope, ECPAT i sl. koja upućuju na porast fenomena online seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece. (<https://ecpat.org/search-our-library/>, <https://www.inhope.org/EN/the-facts>) Problematika seksualnog iskorištavanja djece u digitalnom svijetu dodatno je porasla u doba COVID 19 pandemije i sveopće digitalizacije koja je za psiho-socijalne stručnjake postavile dodatne zahtjeve poznavanja novih online rizika, prevencije i detekcije problematične upotrebe interneta. Također kod psiho-socijalnih stručnjaka prisutna je potreba za dodatnim edukacijama u području digitalnih kompetencija za rad sa populacijom djece i mladih putem suvremenih digitalnih alata i platformi.

Obzirom na navedene okolnosti ciljevi ovog specijalističkog završnog rada su:

1. Prikazati pregled dostupnih spoznaja na području seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalno doba
2. Navesti aktualne međunarodne standarde i aktivnosti na području online seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece i mladih
3. Konceptualizirati i definirati online seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece i mladih uz opis različitih ponašanja i fenomena koji su ključni za razumijevanje područja (seksting, seksualne iznude i prinude, trgovina ljudima i *grooming*)
4. Prikazati dostupne statističke podatke i trendove onih kaznenih djela koja obuhvaćaju online seksualno zlostavljanje ili iskorištavanje djece i mladih.
5. Prikazati moguće implikacije dosadašnjih spoznaja u psihosocijalnoj praksi.

SEKSUALNO ISKORIŠTAVANJE DJECE U ONLINE OKRUŽENJU – DOSADAŠNJE SPOZNAJE

Za djecu su na internetu posebno rizična i štetna ona ponašanja koja podrazumijevaju situacije u kojima dolazi do razmjene seksualnog materijala ili informacija između osoba unutar virtualnog okruženja (Baumgartner, 2013). U navedeno područje rizičnih ponašanja možemo svrstati i kaznena djela na štetu djece u online okruženju, poput seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece putem interneta te druge podtipove seksualno rizičnog ponašanja djece i mladih kao što su: sexting, seksualne iznude i prisile u online okruženju ali i kreiranje vlastitog seksualno eksplicitnog sadržaja.

Specifičnosti zlostavljanja i iskorištavanja djece u online okruženju

Jedna od većih internetskih opasnosti koja za svoju svrhu ima seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece je vrbovanje ili *grooming* o kojem će detaljnije biti riječ u kasnijim poglavljima ovog rada. Taj naziv koristi se za proces kojim najčešće počinje seksualno zlostavljanje djece, a u hrvatskom jeziku se prevodi još i kao mamljenje (Škrtić, 2013; Mehmedi, 2019.; prema Roje Đapić i sur., 2021). To je proces u kojem se potencijalni seksualni zlostavljač sprijateljuje s djetetom te zadobiva njegovo povjerenje kako bi ga pokušao uključiti u (seksualne) zlostavljačke aktivnosti. (Gillespie, 2004). Online vrbovanje, koje karakterizira izgradnja emocionalne veze s djetetom u svrhu manipuliranja njime kako bi ga se navelo na sudjelovanje u seksualnim aktivnostima, postalo je uznemirujuće prevladavajuća prijetnja u digitalnom dobu. Počinitelji često prikrivaju svoj pravi identitet, stječući povjerenje djece kroz naizgled bezopasne internetske interakcije. S vremenom te interakcije eskaliraju do eksplicitnijih sadržaja i zahtjeva, prisiljavajući djecu na seksualno eksplicitno ponašanje (Wolak i sur., 2008). Suvremene tehnologije se, nažalost, često koriste u negativne svrhe te današnje virtualno okruženje daje novu dimenziju vrbovanju djece tako što omogućuje počiniteljima lakši pristup žrtvama dok im istovremeno omogućuje visoku razinu anonimnosti (Vejmelka i Jurinić, 2020).

Zlostavljači su vješti u pridobivanju onoga što žele te se najčešće sprijateljuju s djecom pretvarajući se da dijele jednake interese kao i oni te se, koristeći lažne profile i fotografije na društvenim mrežama, pretvaraju da su jednake dobi kao i dijete s kojim razgovaraju. Unatoč tome, neće svi „vrbovatelji“ skrivati svoju dob ili svoj spol. Neki od njih pretvarat će se da su osoba koja bi mogla zadiviti dijete ili na koje bi se dijete moglo ugledati, kao što su sportski

treneri, slavne osobe ili influenceri. Drugi će jednostavno iskoristiti razliku u godinama kako bi uspostavili odnos učenik – mentor sa svojom žrtvom. Dugoročni psihološki učinak vrbovanja na internetu može biti ozbiljan i dovesti do tjeskobe, depresije i trajne traume (Roje Đapić i sur., 2021).

Seksualno zlostavljanje djece u digitalnom okruženju podrazumijeva i neke jedinstvene pravne i zakonske izazove. Počinitelji mogu djelovati preko međunarodnih granica, iskorištavajući pravne razlike i složenost nadležnosti pojedinih relevantnih dionika kako bi izbjegli pravdu i zaobišli zakonska pravila. Transnacionalna priroda internetskih platformi često zahtijeva prekograničnu suradnju i usklađivanje pravnih okvira za učinkovito kazneno gonjenje počinitelja. Ovaj izazov je složen zbog brzog razvoja tehnologije, koja može preći zakonske reforme i spriječiti pravovremenu intervenciju.

Štoviše, identificiranje žrtava i praćenje počinitelja u ogromnom digitalnom krajoliku može biti iznimno iscrpljuće za službe koje su nadležne za istragu i pronalazak počinitelja seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece te često nemaju dovoljne resurse za sveobuhvatnu i detaljnu istragu. Tehnologije šifriranja, dizajnirane za zaštitu privatnosti i sigurnosti, također mogu zaštititi kriminalne aktivnosti i počinitelje kaznenih djela od otkrivanja. Ova dinamika postavlja sveprisutnu dilemu između zaštite privatnosti pojedinca i pružanja zaštite i sigurnosti potencijalnim žrtvama (Kokot, 2015).

Seksualno zlostavljanje djece u digitalnom okruženju širi svoj doseg i izvan neposrednih i direktnih žrtava, utječući na njihove obitelji, šire zajednice i društva u cjelini. Sve veća raširenost i prisutnost eksplicitnog sadržaja može desenzibilizirati pojedince za težinu kaznenog djela, održavajući štetne stavove i ponašanja koji su ponekad prisutni u društvu. Strah od iskorištavanja na internetu također može spriječiti djecu u korištenju interneta, ometajući im pristup obrazovnim i edukativnim mogućnostima te na taj način ograničavajući njihov razvoj na koji internet i njegovo korištenje mogu pozitivno utjecati ako se koriste pod pravilnim okolnostima (Jurinić i sur., 2020).

Promatrajući ovaj problem s psihološke strane, važno je imati na umu da žrtve internetskog seksualnog zlostavljanja često doživljavaju sram, krivnju i osjećaj nemoći. Prožimajuća priroda negativnih digitalnih interakcija može dovesti do dugotrajnih traumatskih iskustava, budući da žrtve ne mogu pobjeći od proganjajućih sjećanja i slika koje se mogu neočekivano ponovno pojaviti na internetu. Ovo naglašava hitnost pružanja sveobuhvatne podrške i terapijskih intervencija za sve koji su bili žrtvama seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja na internetu, a

osobito djecu. Bavljenje problemom seksualnog zlostavljanja djece u digitalnom okruženju zahtijeva multidisciplinarni pristup koji uključuje suradnju između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, ali i tehnoloških tvrtki i sektora civilnog društva. Kako bi se različite opasnosti koje vrebaju na internetu uspješno suzbile, ključni su obrazovni programi koji osnažuju djecu da prepoznaju i prijave sumnjivo ponašanje na internetu. Roditelji i skrbnici također bi trebali biti educirani o rizicima s kojima se njihova djeca suočavaju i alatima koji su dostupni i dizajnirani za njihovu zaštitu u online svijetu (Vejmelka i Jurinić, 2020).

Tehnološke inovacije, kao što je ranije navedeno, mogu igrati ulogu u prevenciji seksualnog zlostavljanja u digitalnom okruženju. Razvoj i implementacija naprednih algoritama za otkrivanje sadržaja i mehanizama za prijavu može pomoći u identificiranju i brzom uklanjanju materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece s različitih internetskih platformi i društvenih mreža. Međutim, ravnoteža između učinkovitog nadzora i poštivanja privatnosti korisnika ostaje složen izazov koji zahtijeva rješavanje uz visoku razinu osjetljivosti na osobne potrebe korisnika.

Pomak od termina „dječja pornografija“ i kritike njegovog korištenja

Trendovi u istraživanju online seksualnog iskorištavanja djece sve više se udaljavaju od koncepta kao i pojma „dječje pornografije“ na internetu. Iako je definicija dječje pornografije na internetu još uvijek prisutna u relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim zakonima, stručnjaci kritiziraju ovu definiciju kao neprikladnu. Naglašavaju da ona ne obuhvaća suštinsku zlostavljačku i predatorsku prirodu pornografskog materijala te ne uzima dovoljno u obzir dugotrajne i ozbiljne posljedice ovog kaznenog djela za ovu izuzetno ranjivu skupinu žrtava. Interpol je u suradnji s 18 relevantnih međunarodnih organizacija izradio smjernice za terminologiju u zaštiti djece od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, poznate kao "Luksemburške smjernice". Ove smjernice, temeljene na analizi međunarodno obvezujućih dokumenata, pružaju okvir za konceptualizaciju i promiču odgovorno korištenje prikladne terminologije kako bi se izbjegla banalizacija i umanjivanje ozbiljnosti ovog kaznenog djela na štetu djece (Interagency Working Group on Sexual Exploitation of Children, 2016). Naime, pojam "pornografija" potječe od grčkih riječi "porni" i "graphein", što doslovno znači "ilustriranje bludničenja". Bludničenje, pak, uključuje elemente spremnosti, pristanka i namjere u činjenju bludnih radnji. Jasno je da ovakav prijevod nije primjenjiv kada se radi o djeci i maloljetnicima, kako bi se izbjeglo komercijaliziranje ovakvog sadržaja koji bi bio

prihvatljiv u drukčijim okolnostima (Vejmelka i Jurinić, 2020). Upravo iz tog razloga stručna javnost i međunarodne organizacije se zalažu za korištenje terminologije seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece.

S obzirom na činjenicu da se posljednjih nekoliko godina javlja sve veća potreba za zamjenom termina dječja pornografija preciznijim i prikladnijim izrazima prilikom rasprave o iskorištavanju djece u seksualne svrhe, ova promjena u terminologiji odražava sve šire prepoznavanje štetnih implikacija tog termina i nužnost da se rasprave na ovu temu oblikuju na način koji odgovara ozbiljnosti ovog problema. Iako se izraz dječja pornografija dugo koristio kao općeprihvaćen i svima poznat termin, njegova ograničenja i potencijalno negativne posljedice na živote žrtava seksualnog iskorištavanja, pogotovo na djecu i mlade, potaknule su pojavu alternativnih koncepata i naziva, odnosno cjelokupne nove terminologije koja bolje opisuje ozbiljnost situacije u kojoj dolazi do seksualnog iskorištavanja djece. Važno je istražiti razloge koji leže iza novonastale potrebe za pronalaskom drugačije terminologije, probleme povezane s korištenjem izraza dječja pornografija i alternativne nove nazive koji su dobili na važnosti u krugovima koji se bave proučavanjem i izučavanjem tematike seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju (Bailey, 2019; Vejmelka i Jurinić, 2020).

Izraz dječja pornografija izložen je kritikama zbog svoje eufemističke i umanjujuće prirode koja ne stavlja dovoljno snažan naglasak na važnost osude seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u digitalnom okruženju. Kritičari tvrde da taj termin umanjuje ozbiljnost ovog zločina i ne uspijeva precizno opisati iskorištavanje i zlostavljanje djece koje on označava (Wurtele i Kenny, 2017). Kao posljedica toga, stručnjaci, profesionalci i drugi zagovornici promjene termina zalagali su se za upotrebu preciznijih termina koji bi redefinirali problem kao zlostavljanje i iskorištavanje djece u seksualne svrhe umjesto kao običnu pornografiju.

Bitno je istaknuti važnost precizne definicije same terminologije, s obzirom na to da pojam pornografije implicira prisutnost pristanka, koji je odsutan u slučaju dječje pornografije, odnosno seksualnog iskorištavanja djece. Unatoč tome, većina država i dalje koristi izraz dječja pornografija na internetu u svojim zakonodavnim okvirima, dok se stručnjaci, praktičari i relevantne međunarodne organizacije (The European Union Agency for Law Enforcement Cooperation [EUROPOL], 2019) zalažu za uporabu konvencionalnog jezika i terminologije koja se odnosi na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece na internetu. U nacionalnom kontekstu, pojmovi "seksualno zlostavljanje" i "iskorištavanje djece na internetu" pravilno su

korišteni u aktivnostima određenih neprofitnih organizacija i javnih tijela (<http://cnzd.org/edukacija>, Ministarstvo unutarnjih poslova [MUP], 2020.; prema Vejmelka i Jurinić, 2020).

Ostajući unutar navedenog konteksta, važno je napomenuti da izazov definiranja okvira pojma dječja pornografija stvara niz poteškoća. Prvenstveno, treba istaknuti da unatoč činjenici da se izraz dječja pornografija koristi u zakonodavnim okvirima SAD-a (Doyle, 2010.), Velike Britanije (U. K. Sexual Offences Act, 2003) i UN-ovim konvencijama (Konvencija o pravima djeteta, 1990), mnogi autori naglašavaju da je takvo definiranje neprikladno. Oni ističu da ovakav izraz nepravedno ne uzima u obzir izrabljivačku prirodu pornografskog materijala te dugotrajne posljedice koje ovakav oblik kriminala ostavlja na žrtve (Beech i sur., 2008.; prema Pavlović i sur., 2014).

Druga dimenzija problema unutar ovog okvira odnosi se na nedefiniranost ili nejasnost samih oblika pornografskih sadržaja. Naime, budući da riječ "pornografija" prema etimologiji označava "zabilježavanje" i "opisivanje" određenih seksualnih aktivnosti, postavlja se pitanje je li zakonom zabranjeno stvarati pisane tekstove ili pornografske priče u kojima sudjeluju fiktivni dječji likovi. Dok je prema Rittossi (2007) Kazneni zakon Republike Hrvatske jasan i precizan te se člankom 196. zabranjuje isključivo proizvodnja fotografija i audiovizualnih materijala, a ne pornografskih priča, Kazneni zakon Republike Srbije, odnosno Krivični zakonik pruža implicitnije odgovore. Primjerice, vodeći se člankom 185. Krivičnog zakonika u stavku 1. mogu se razlikovati pornografski tekstovi kao materijali čije je prikazivanje maloljetnicima zabranjeno, dok se u stavku 3. istog članka, koji regulira proizvodnju pornografskih materijala, ne spominje izričito "tekstova" kao zabranjenog oblika (Pavlović i sur., 2014). Slijedom navedenih informacija vidljiva je nedosljednost i neusklađenost zakonskih odredbi vezanih uz definiranje pojma dječje pornografije, kao i korištenja tog termina u različitim državama, makar one bile i susjedne.

Upotreba izraza dječja pornografija također izaziva etičke i moralne dileme. Ovaj termin, koji nosi konotaciju legalnosti i suglasnosti, nesvjesno normalizira i legalizira seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece. Označavajući sadržaj koji uključuje maloljetnike kao pornografiju, društvo riskira sudjelovanje u širenju štetnih stereotipa koji zamagljuju činjenicu da je seksualno iskorištavanje djece oblik nasilja i zlostavljanja (Bailey, 2019). Neprikladna upotreba ovog termina također može dodatno pogoršati traumu koju doživljavaju žrtve i preživjeli, minimizirajući njihovu patnju.

U svjetlu iznesenih sumnji, zabrinutosti i u potrazi za drugačijom, odnosno prikladnijom terminologijom, stručnjaci i istraživači okreću se alternativnim konceptima koji bolje odražavaju ozbiljnost seksualnog iskorištavanja djece. Jedan takav termin je materijal sa seksualnim zlostavljanjem djece (eng. child sexual abuse material). Ovaj termin ističe zlostavljačku prirodu sadržaja i naglašava štetu nanešenu djeci koja su uključena u proces stvaranja sadržaja koji sadrži materijale sa seksualnim zlostavljanjem djece. Za razliku od termina dječja pornografija, koji potencijalno umanjuje doživljene osjećaje žrtve, termin materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece usredotočuje se na zlostavljačku namjeru i utjecaj materijala (UNODC, 2019).

Prijelaz na upotrebu alternativnih termina nije samo semantička vježba, već svjestan napor da se potakne precizna i poštovanja vrijedna rasprava u krugovima koji se bave izučavanjem seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u digitalnom okruženju, ali i u cjelokupnom društvu. Koncepti poput materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece služe kao podsjetnik da je iskorištavanje djece zločin i ozbiljno kršenje dječjih, odnosno ljudskih prava. Ovakva terminologija se bolje usklađuje s međunarodnim pravnim okvirom koji prioritetizira prava i zaštitu djece od svih oblika nasilja i zlostavljanja (UNODC, 2019).

Uvođenje nove terminologije također ima implikacije za istraživanje i formuliranje novih javnih politika te utječe na donositelje politika u društvu. Upotreba nedovoljno preciznog i neprimjerenog termina i kao što je dječja pornografija može otežati učinkovitu komunikaciju između službi nadležnih za istraživanje i hvatanje počinitelja, donositelja politika i stručnjaka koji rade s djecom žrtvama seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, jer ne uspijeva precizno prenijeti ozbiljnost situacije i štetu koja može nastati u obliku dugoročnih i kratkoročnih posljedica seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju (Wurtele i Kenny, 2017). Korištenjem terminologije koja precizno odražava prirodu problema, istraživači mogu olakšati jasniju komunikaciju, poboljšati suradnju i pridonijeti informiranijem donošenju odluka.

Prijelaz s termina dječja pornografija odražava opće shvaćanje ograničenja i štetnih implikacija takvog jezika. Pojava novih koncepata poput materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece označava posvećenost oblikovanju rasprava koje prioritetiziraju dobrobit i dostojanstvo žrtava seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja. Odabirom precizne i poštovanja vrijedne terminologije, stručnjaci i istraživači doprinose preciznijem razumijevanju seksualnog

iskorištavanja djece u digitalnom okruženju i ističu važnost suočavanja s ovim ozbiljnim kršenjem dječjih prava.

Konceptualizacija seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja u digitalnom okruženju

Pojam seksualnog zlostavljanja djece na internetu najšire je određen kao oblik zlostavljanja djeteta u digitalnom okruženju koji može uključivati različita ponašanja i postupke usmjerene prema djetetu, kao što je npr. seksualno uznemiravanje djece putem interneta koje obuhvaća širok raspon neželjenih aktivnosti na internetu, primjerice dijeljenje slika, videozapisa ili poruka seksualne prirode, odnosno onih koje se tiču izgleda osobe i njezine seksualne orijentacije ili pak prikazuju dijelove tijela ili neki oblik seksualne aktivnosti osobe bez njezinog pristanka, a sve s ciljem ponižavanja, seksualiziranja, diskriminacije ili povrede njezina dostojanstva (<https://ecpat.org/luxembourg-guidelines/>). Autori ističu da se takav podtip seksualnog zlostavljanja događa na različitim platformama i komunikacijskim kanalima, te iako doživljavan od strane oba spola, češće biva prisutan i usmjeren na djevojke (Barak, 2005 prema: Burnay, J., Bushman, B. J., & Larøi, F., 2019). Važno je naglasiti da seksualno zlostavljanje na internetu kao takvo ne predstavlja poseban oblik seksualnog zlostavljanja, već internet ima ulogu sredstva koje omogućava različite manifestacije seksualnog zlostavljanja te lakšu dostupnost potencijalnim žrtvama. S druge strane, seksualno iskorištavanje djece putem interneta javlja se kada pojedinac ili grupa iskoriste neravnotežu moći kako bi prisilili, manipulirali ili prevarili dijete te ga nagovorili na seksualnu aktivnost u zamjenu za nešto što dijete treba ili želi. Kao i kod seksualnog zlostavljanja, internet u iskorištavanju služi kao sredstvo za pronalazak i pristup žrtavama, no ono što čini distinkciju između seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece jest kriteriji razmjene koji je tijekom seksualnog iskorištavanja prisutan između počinitelja i žrtve (<http://luxembourgguidelines.org/>, Interagency Working Group on Sexual Exploitation of Children, 2016).

Različite definicije online seksualnog zlostavljanja djece i materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece (CSAM) znatno su se mijenjale tijekom godina, odražavajući promjene u tehnologiji, pravnim okvirima i svijesti društva.

U ranim danima interneta nedostajalo je specifične terminologije za opisivanje online seksualnog zlostavljanja djece. Kao što je ranije navedeno, često se koristio izraz "dječja

pornografija" koji je i danas prisutan u mnogim zakonodavstvima, no taj izraz ne uspijeva obuhvatiti širi spektar online zlostavljanja djece. Taj je termin uglavnom upućivao na eksplicitne slike i videozapise s maloljetnicima i implicirao fokus na proizvodnju i distribuciju takvog materijala (Wolak i sur., 2003). Potreba za sveobuhvatnijim izrazom dovela je do pojave materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece (CSAM). Ovaj izraz priznaje da sadržaj može imati različite oblike, uključujući slike, videozapise, tekst i video prijenose zlostavljanja uživo. CSAM obuhvaća i proizvodnju i distribuciju, naglašavajući zlostavljačku prirodu sadržaja i njegov utjecaj na djecu (UNODC, 2019).

Kroz vrijeme, definicije online seksualnog zlostavljanja djece i CSAM-a proširile su se kako bi obuhvatile širi spektar ponašanja i aktivnosti. To proširenje prepoznaje da se zlostavljanje događa ne samo putem stvaranja i dijeljenja eksplicitnog sadržaja, već i putem online zavodjenja – groominga, slanja eksplicitnih poruka (seksualno eksplicitnog teksta), i manipulacije djece kako bi sudjelovala u seksualnim radnjama putem interneta (ECPAT, 2016). Uložen je velik napor kako bi se postiglo globalno usklađivanje prikladnih definicija. Ured Ujedinjenih naroda za borbu protiv droge i kriminala (UNODC) razvio je Model zakona o trgovanju ljudima, koji uključuje sveobuhvatnu definiciju CSAM-a. Mnoge zemlje su usvojile ovaj model zakona kako bi uskladile svoje pravne okvire s međunarodnim standardima (UNODC, 2019).

Svaka zemlja ima vlastite pravne definicije i odredbe vezane uz online seksualno zlostavljanje djece i CSAM. Ove definicije često se temelje na nacionalnim zakonima i propisima te se mogu znatno razlikovati između različitih pravosudnih sustava (Steel i sur., 2023). Takve varijacije u definiranju i shvaćanju pojmova koji se odnose na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece u digitalnom okruženju mogu predstavljati izazove za međunarodnu provedbu zakona i procesuiranje prekršitelja. Kako je tehnologija napredovala, tako su se mijenjale i metode korištene za online seksualno zlostavljanje djece. To je potaknulo kontinuirano preispitivanje i proširenje definicija. Primjerice, porast platformi za prijenos uživo i društvenih mreža uveo je nove metode za zlostavljače kako bi iskorištavali djecu u digitalnom okruženju, što je zahtijevalo ažuriranje pravnih i konceptualnih okvira koji pokrivaju područje seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju (ECPAT, 2016).

Evolucija definicija od velike je važnosti za napore koji se ulažu u zaštitu djece u svim područjima, a posebno u sferi seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju. Šira i preciznija definicija omogućava vlastima da učinkovito prepoznaju i suzbijaju

različite oblike online seksualnog zlostavljanja djece. Također ističe važnost sprječavanja zlostavljanja u svim njegovim manifestacijama, ne samo onima koji uključuju eksplicitne slike ili videozapise (UNODC, 2019). Definicije online seksualnog zlostavljanja djece i materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece značajno su evoluirale kroz godine. Od uskog pojma "dječje pornografije" napredovali smo do sveobuhvatnijeg i preciznijeg termina "materijal sa seksualnim zlostavljanjem djece". Ove promjene odražavaju dublje razumijevanje različitih oblika zlostavljanja koji se događaju online te potrebu za prilagodbom pravnih i konceptualnih okvira kako bi se učinkovito borili protiv njih.

MEĐUNARODNI STANDARDI I NACIONALNI OKVIR – PRAVNA REGULACIJA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJECE NA INTERNETU

Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog nasilja , Konvencija o kibernetičkom kriminalu te Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji tri su međunarodna instrumenta koje se Hrvatska obvezala poštovati i harmonizirati nacionalne pravne okvire prema ovim međunarodnim standardima (Jurinic i Ramljak 2021). Iako navedeni pravni izvori ponešto različito definiraju sam pojam zlostavljanja i iskorištavanja (koristi se i pojam „dječja pornografija“) u svim dokumentima naglasak je stavljen na materijal koji vizualno prikazuje dijete/maloljetnika u seksualno eksplicitnom činu.

Konvencija o kibernetičkom kriminalu, usvojena u Budimpešti 23. studenoga 2001, stupila je na snagu u odnosu na RH 1. srpnja 2004¹. Člankom 9. ove Konvencije definiraju se kaznena djela vezana uz seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece na internetu, tada još pod nazivom „dječja pornografija“, a države stranke su se obvezale usvojiti zakonske i druge mjere potrebne kako bi se unutarnjim zakonodavstvom kaznenopravno sankcionirala proizvodnja, nuđenje, distribuiranje, pribavljanje i posjedovanje seksualnih eksplicitnih sadržaja sa djecom. Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog nasilja koja se naziva još i Lanzarote konvencija, obuhvaća inkriminaciju materijala koji vizualno prikazuje dijete koje sudjeluje u stvarnoj ili simuliranoj seksualno eksplicitnoj aktivnosti ili bilo koji prikaz spolnih organa djeteta u primarno seksualne svrhe (Konvencija Vijeća Europe o zaštiti

---

¹ Zakon o potvrđivanju Konvencije o kibernetičkom kriminalu, MU, NN br. 9/02

djece od seksualnog iskorištavanja i nasilja, NN 10/07) dok Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji predstavlja okvir za prikazivanje, bilo kakvim sredstvima, djeteta u pravim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili prikazivanje dijelova djetetova tijela u prvome redu u seksualne svrhe (Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, NN, čl.2.). Potrebno je spomenuti i Direktivu 2011/93/EU Europskog parlamenta i vijeća o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije iz 2011. godine. Naime, u Direktivi su kaznena djela na štetu spolnog integriteta djeteta razvrstana u četiri različite skupine i to u kaznena djela seksualnog zlostavljanja, seksualnog iskorištavanja te u kaznena djela u vezi s dječjom pornografijom i kaznena djela mamljenja djece za seksualne potrebe, a sama Direktiva usmjerena je na harmonizaciju nacionalnih kaznenih politika za suzbijanje navedenih protupravnih postupanja unutar granica Europske unije. U skladu s navedenim, ona u članku 12. navodi kako bi kaznena djela seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece trebala biti podvrgnuta učinkovitijem kažnjavanju, što se posebno odnosi na one oblike seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece koji su potpomognuti i olakšani upotrebom informacijsko-komunikacijske tehnologije (Rittossa, 2018). Također, zalaže se za inkriminaciju svjesnog i željenog pristupanja dječjoj pornografiji putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija te poduzimanje mjera za uklanjanje navedenog sadržaja s javno dostupnih platformi.

Kako je Hrvatska potpisnica navedenih međunarodnih dokumenata zakonska regulativa za kaznena djela putem korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija u RH predmet stalnih dopuna i izmjena prilikom dopuna ili izmjena Kaznenog zakona. Naime kaznena djela na štetu djece u području seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u hrvatskom zakonodavstvu isključivo su inkriminirana upravo u Kaznenom zakonu.

Kazneni zakon (dalje: KZ) iz 2011. koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. implementirao je materijalno-pravne odredbe Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja - Lanzarote konvencije. Ova konvencija je U Hrvatskoj na snazi od 1. siječnja 2012.

Izmjenama i dopunama KZ iz 2015. (NN 56/15) učinjena su dodatna usklađenja s pravnom stečevinom Europske unije i to s Direktivom 2011/93/EU od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije. Brkić, Vejmelka i Radat (2021) detaljno si opisali kako su ova djela specificirana člancima 163. do

165 u glavi 7 Kaznenog zakona. U kontekstu materijala koji se odnosi na seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece, odnosno tzv. dječje pornografije, posebno se ističe članak 163.- "Iskorištavanje djece za pornografiju" u kojem je dječja pornografija definirana kao "materijal koji vizualno ili na drugi način prikazuje pravo dijete ili realno prikazano nepostojeće dijete ili osobu koja izgleda kao dijete, u pravom ili simuliranom spolno eksplicitnom ponašanju ili koji prikazuje spolne organe djece u spolne svrhe". Također, u navedenom članku inkriminirano je namamljivanje, vrbovanje i poticanje djece na sudjelovanje u snimanju dječje pornografije, ali i sam postupak snimanja, proizvodnje i distribucije istog. U članku 164. inkriminira se iskorištavanje djece za pornografske predstave, pri čemu se jasno navodi što one označavaju, dok je u članku 165. pod nazivom "upoznavanje djece s pornografijom" naglasak stavljen na načine izlaganja djeteta pornografskim sadržajima. U ovom području nalazi se i članak 161. - "Mamljenje djece za zadovoljavanje spolnih potreba" kojim se po prvi puta u domaćim okvirima inkriminira mamljenje djece u spolne svrhe koristeći se između ostalog informacijsko-komunikacijskom tehnologijom. Izmjenama i dopunama KZ iz 2018. (NN 118/18) pooštrena je zakonska kaznenopravna politika kažnjavanja u odnosu na kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta propisana u Glavi XVII. KZ. Također, izmjenama su kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta proširena kaznenim djelom iskorištavanje djece za pornografske predstave. Dodatna usklađivanja s Direktivom kod kaznenog djela Mamljenja djece za zadovoljenje spolnih potreba (čl. 161. st. 1. KZ) prošireno je na način da namjera počinitelja može biti usmjerena i na počinjenje kaznenog djela Iskorištavanja djece za pornografiju (čl. 163. st. 1. i 2. KZ) i kaznenog djela Iskorištavanja djece za pornografske predstave (čl. 164. st. 1. KZ). Nadalje, definicija dječje pornografije iz čl. 163. st. 6. KZ usklađuje se sa čl. 2 (c) Direktive, dok je, sukladno čl. 2. (e) Direktive dopunjeno kazneno djelo iz čl. 164. KZ (Iskorištavanje djece za pornografske predstave) propisivanjem značenja izraza pornografske predstave.

Unatoč detaljnoj inkriminaciji ovih kaznenih djela te namjeri zakonodavca da širi inkriminaciju uz usklađivanje sa nacionalnim standardima važno je naglasiti kako je u suvremenim zakonskim aktima termin dječje pornografije zamijenjen u skladu sa suvremenim terminološkim smjernicama što bi bilo potrebno učiniti i u domaćem zakonodavstvu. Jasnije određenje bilo bi potrebno i u smjeru suvremenih trendova obzirom da neki autori već ukazuju na poteškoće primjerice oko razumijevanja inkriminiranih pornografskih predstava koje nisu prepoznate u kazneno pravnoj praksi (Vejmelka i Jurinić, 2020)

POJAVNI OBLICI ISKORIŠTAVANJA I ZLOSTAVLJANJA DJECE NA INTERNETU I RIZIČNA ONLINE SEKSUALNA PONAŠANJA DJECE I MLADIH

Osim općenite definicije seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u digitalnom okruženju, važno je osvrnuti se i na specifična rizična online seksualna ponašanja koja djecu i mlade mogu dovesti u opasnost brže nego što misle i prije nego što postanu svjesni da je neka interakcija u kojoj se nalaze rizična te da bi mogli završiti kao žrtve online seksualnog zlostavljanja. Ovo poglavlje će prikazati neka rizična ponašanja na internetu djece i mladih sa fokusom na seksualno rizična ponašanja koja uključuju i kreiranje i slanje vlastitih seksualnih sadržaja i materijala. Također obuhvatiti će pojavne oblike seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja uz prikaz dostupnih podataka.

Osim elektroničkog nasilja, koji je jedan od najprepoznatljivijih i najistraživanijih pojmova, u fokusu istraživača su i ostala rizična ponašanja na internetu koje obuhvaćaju radnje kao što su dopisivanje, dijeljenje osobnih podataka ili informacija s nepoznatim osobama, seksting, iznuđivanje, uznemiravanje, prijetnje, širenje lažnih informacija i slično (Notten i Nikken, 2016; prema Raguž i sur., 2021), te susreti u stvarnom svijetu s osobama koje su upoznali putem društvenih mreža (Wurtele i Kenny, 2016). Istraživanja pokazuju da mladi na društvenim mrežama najčešće komuniciraju s osobama koje nikada nisu upoznali u stvarnom životu ili s kojima su tek površno upoznati (Sklenarova i sur., 2018.; prema Raguž i sur., 2021), a ovi rezultati su potvrđeni i u istraživanjima provedenim u Hrvatskoj. Gotovo 70% adolescenata dopisivalo se s osobama koje su upoznali online putem društvenih mreža, dok je 35% mladih otišlo na susret s osobom koju su upoznali putem društvenih mreža (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2019). Povećanje rizičnih online ponašanja među djecom i mladima ilustrira podatak da je 2017. godine 30% djece u dobi od 9 do 17 godina komuniciralo na internetu s osobama koje nisu upoznali u stvarnom životu, odnosno svako četvrto dijete u dobi od 15 do 17 godina se u posljednjih godinu dana susrelo s osobom koju su upoznali online (Ciboci i sur., 2020). U usporedbi s podacima iz 2013. godine (Hrabri telefon i Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2013.; prema Raguž i sur., 2021), gdje samo 8% djece i mladih otišlo na susret s nepoznatom osobom koju su upoznali na Facebooku, ovaj porast je značajan (Raguž i sur., 2021). Dakle djeca i mladi u Hrvatskoj pokazuju da

komuniciraju s nepoznatim osobama na internetu, spremni su online kontakte upoznati i u stvarnom svijetu i često nisu svjesni rizika koje takvo ponašanje može izazvati.

Samo-generirani materijal seksualnog zlostavljanja djece (CSAM)

Osim izlaganja djece štetnim sadržajima na internetu česta je pojava i kreiranje vlastitog seksualno eksplicitnog sadržaja (Self-generated Child Sexual Abuse Material (CSAM)). To je oblik rizičnog ponašanja na internetu koji je sve više prisutan među djecom i mladima, a koji podrazumijeva kreiranje seksualiziranih slika ili videozapisa koje samostalno generiraju sama djeca. Naime, iako navedeno ponašanje nije nužno ilegalno pa čak niti društveno neprihvatljivo, ono vrlo lako može rezultirati seksualnim zlostavljanjem, uznemiravanjem ili iskorištavanjem putem interneta, neovisno o inicijalnoj svrsi i namjeri stvaranja i distribuiranja takvog materijala (<https://ecpat.org/luxembourg-guidelines/>). Samo-generirani materijal seksualnog zlostavljanja djece (CSAM) je seksualno eksplicitan sadržaj koji su stvorila djeca mlađa od osamnaest godina i koja prikazuju djecu. Ove slike mogu namjerno snimiti i podijeliti maloljetnici, ali one su u mnogim slučajevima rezultat ucjene, nagovora ili seksualnog iznuđivanja (<https://inhope.org/EN/articles/what-is-self-generated-csam>).

Seksting

Jedno od najraširenijih online seksualnih rizičnih ponašanja je seksting. Taj čin slanja seksualno eksplicitnih tekstualnih poruka, slika ili video zapisa putem digitalnih uređaja, postao je raširen i složen društveni fenomen u dobu digitalnih tehnologija. Osim što se odnosi na slanje (Raguž i sur., 2021) neki autori (Benotsch i sur., 2013) ovaj pojam dovode u vezu i s prosljeđivanjem seksualno eksplicitnih i sugestivnih materijala, kao što su fotografije, video zapisi i poruke putem mobitela ili društvenih mreža. Seksting je još početkom prošlog desetljeća prepoznat kao rizično ponašanje (Mitchell i sur., 2007; 2012) i od tada je intenzivno proučavan u kontekstu vršnjačkog nasilja i iznuđivanja, a kasnije i u kontekstu seksualnog zlostavljanja (Morelli i sur., 2016; Sklenarova i sur., 2018; De Santisteban i Gámez-Guadix, 2018; Wolak i sur., 2018; prema Raguž 2021) Dok je važno prepoznati da seksting može biti suglasan i bezopasan kada se prakticira među odraslima, njegove implikacije puno su složenije kada uključuje maloljetnike. U toj dobi, obzirom na faze adolescencije kod mladih se javlja interes za suprotni spol i za prva intimna iskustva obzirom da eksperimentiraju sa svojom seksualnošću. Također, ovisno o državi članici Europske Unije djeca po zakonu mogu kada

dosegnu određenu dob (14-16 godina) dati pristanak za sudjelovanje u seksualnom odnosu (Jurinić i Ramljak, 2021)

Seksting je neosporno raširen među adolescentima i mladim odraslima. Studija provedena od strane Klettke i suradnika (2014) otkrila je da je 88,2% sudionika u dobi od 18 do 25 godina priznalo sekstanje u nekom trenutku svog života. Među adolescentima, prevalencija je niža, ali i dalje značajna te je još prije skoro 15 godina otprilike 15% adolescenata prijavilo slanje eksplicitnih tekstova ili fotografija (Lenhart, 2009). Pristupačnost pametnih telefona i laka dostupnost aplikacija za razmjenu poruka olakšali su ovu praksu te je u današnjem vremenu digitalne povezanosti taj broj svakog dana sve veći. Određena istraživanja pokazuju da se prisutnost sekstinga u populaciji kreće između 9,6% i 54% (Van Ouytsel i sur., 2017; Barrense-Dias i sur., 2017; prema Raguž i sur., 2021) pri čemu se čini da stope zastupljenosti korištenja sekstinga kao metode komunikacije u digitalnom okruženju ponajviše ovise o različitosti definiranja, odnosno operacionalizaciji samog koncepta. Treba uzeti u obzir da određeni autori kao mjeru korištenja sekstinga uzimaju zastupljenost slanja poruka koja je u tom slučaju niža, no može se zaključiti da se stope prevalencije značajno povećaju kada istraživači mjere i slanje i primanje seksualno sugestivnih i eksplicitnih sadržaja.

Analiza provedena prije nekoliko godina pokazuje da je seksting razmjerno čest oblik komunikacije, odnosno online rizičnog ponašanja, među adolescentima. Otprilike 15% mladih osoba šalje, a 28% njih prima poruke eksplicitnog sadržaja (Madigan i sur., 2018). Istraživanje Poliklinike za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2019) pokazalo je da čak 54,7% srednjoškolaca, odnosno učenika koji pohađaju prvi i treći razred srednje škole na prostoru Republike Hrvatske izjavilo da je barem jednom ili više puta na svoj uređaj dobilo seksualno izazovnu poruku, a 5,8% njih barem je jednom slalo poruke seksualno eksplicitnog sadržaja (Raguž i sur., 2021).

Razumijevanje ponašanja, odnosno traženje odgovora na pitanje zašto ljudi sudjeluju u sekstingu ključno je za razmatranje ovog fenomena. Prisutne su različite motivacije koje potiču ljude na sekstanje, uključujući poboljšanje seksualne intimnosti u odnosima, traženje pažnje ili validacije te pritisak vršnjaka (Benotsch i sur., 2013). Neke osobe mogu percipirati seksting kao oblik flertovanja ili način istraživanja vlastite seksualnosti. Važno je napomenuti da se te motivacije mogu znatno razlikovati ovisno o dobi, spolu i individualnim okolnostima. Iako je suglasni seksting među odraslima pitanje osobnog izbora, kada su uključeni maloljetnici, ovaj oblik ponašanje postaje složeno pitanje s ozbiljnim rizicima. Jedna od glavnih zabrinutosti je

potencijal da seksting dovede do nesuglasne distribucije eksplicitnih slika, često nazvane "osvetničkom pornografijom". Kad se povjerenje u partnerskom odnosu naruši, eksplicitni sadržaj koji je prvotno bio suglasno podijeljen može biti zloupotrijebljen i dijeljen bez pristanka pošiljatelja, što može rezultirati teškim emocionalnim stresom i narušavanjem reputacije djece i mladih u njihovim društvima (Campbell i sur., 2020).

Seksting koji uključuje maloljetnike postavlja ozbiljne pravne i etičke dileme. U mnogim pravnim sustavima i zakonodavstvima, stvaranje, posjedovanje ili distribucija eksplicitnih fotografija maloljetnika smatra se dječjom pornografijom, čak i ako su uključeni vršnjaci (Ybarra i sur., 2011). Pravne posljedice mogu uključivati kaznene optužbe, registraciju kao seksualni prijestupnik i doživotnu stigmatu. Etička dilema leži u izazovu određivanja kada i kako procesuirati adolescente za postupke koji mogu proizaći iz loše prosudbe umjesto kriminalne namjere. S obzirom na široku prevalenciju sekstinga među adolescentima, edukativni napori su ključni za rješavanje ovog problema. Škole, roditelji i skrbnici igraju važnu ulogu u pružanju sveobuhvatnog i primjerenog uzrastu obrazovanja o seksu koje uključuje rasprave o odgovornom digitalnom ponašanju, potencijalnim posljedicama sekstinga i važnosti suglasnosti (Drouin i sur., 2013). Takvo obrazovanje može pomoći mladima da donesu informirane odluke o svojim online interakcijama i razviju kritičko mišljenje koje je u dobu digitalizacije i globalizacije od velike važnosti u životima djece i mladih osoba.

Osim obrazovanja, tehnološka rješenja mogu biti od velike pomoći u ublažavanju rizika povezanih sa sekstingom. Odgovorne osobe na društvenim medijskim platformama, društvenim mrežama i aplikacijama za razmjenu poruka mogu implementirati značajke koje upozoravaju korisnike na potencijalne posljedice prije dijeljenja eksplicitnog sadržaja. Na primjer, mogu uključiti skočne upozorenja koja ističu pravne i etičke implikacije ili pružiti alate korisnicima kako bi povukli poslano poruke (Judge, 2012). Takve proaktivne mjere mogu potaknuti odgovorno digitalno ponašanje.

Pristupi koji se mogu povezati s resocijalizacijom, kao što su medijacija i obrazovni programi, pružaju prilike djeci i mladima da razumiju utjecaj i posljedice svojih postupaka i nadoknade nastalu štetu u što je većoj mjeri moguće (Strassberg i sur., 2013). Kada dođe do incidenata povezanih sa, ili proizašlih iz sekstinga koji uključuju maloljetnike, važno je pristupiti im s fokusom na podršku i intervenciju umjesto na kaznene mjere i postupke. Adolescenti trebaju vodstvo i savjetovanje kako bi se nosili s emocionalnim i pravnim posljedicama.

Online seksualno uznemiravanje (eng. *Online sexual harassment*)

Online seksualno uznemiravanje možemo široko definirati kao neželjeno seksualno ponašanje na bilo kojoj digitalnoj platformi. Seksualno uznemiravanje u digitalnom svijetu se smatra se oblikom seksualnog nasilja no ujedno spada i pod nasilje na internetu / *cyberbullying*. DeShame projekt koji se bavi izučavanjem online seksualnog uznemiravanja među djecom i mladima navodi kako ono obuhvaća širok raspon ponašanja koja koriste digitalni sadržaj (slike, videozapise, objave, poruke, stranice) na nizu različitih platformi (privatnih ili javnih). Te da se osoba koja ga doživljava može osjećati ugroženom, iskorištenom, prisiljenom, poniženom, uzrujanom, seksualiziranom ili diskriminiranom (<https://www.childnet.com/what-we-do/our-projects/project-deshame/defining-online-sexual-harassment/>)

Online seksualno uznemiravanje može uključivati (<https://www.childnet.com/what-we-do/our-projects/project-deshame/defining-online-sexual-harassment/>)

- Nesporazumno dijeljenje intimnih slika ili videa
- Seksualnu iznudu i prisilu
- Seksualizirano vršnjačko nasilje
- Neželjenu seksualizaciju

Prvo relevantno nacionalno istraživanje seksualnog uznemiravanja djece i mladih provedeno je od strane nacionalnog Centra za sigurniji Internet² na nacionalnom uzorku od 2016 srednjoškolaca u svim Hrvatskim županijama. Podaci prikazuju kako se dječaci i djevojčice podjednako, svakodnevno i više satno služe društvenim mrežama a gotovo polovica učenika ima više od jednog profila na društvenim mrežama koje aktivno koriste. Istraživanje pokazuje kako preko 40% djece izjavljuje da je u posljednjih godinu dana doživjelo/ bilo žrtva online seksualnog uznemiravanja.

Rezultati identificiraju veliku razliku između onoga što učenici navode kad ih se direktno pita koliko sudjeluju u online seksualnom uznemiravanju pa u Hrvatskoj 20,3% navodi kako je doživjelo ili svjedočilo online seksualnom uznemiravanju u posljednjih godinu dana. Puno veći postotak uključenosti pokazuje kompozitni, skalni rezultat koji uključuje veći broj ponašanja koja se mogu definirati kao izloženost online seksualnom uznemiravanju. Ovim

---

² <https://csi.hr/>

načinom mjerenja na istom uzorku srednjoškolaca u online seksualno uznemiravanje uključeno čak 93,1% mladih što je zabrinjavajući trend (Vejmelka i sur, 2023)

To znači da velik broj srednjoškolaca ne prepoznaje seksualno uznemiravanje i ne doživljava se kao žrtvom ili svjedokom takvog ponašanja te upućuje na normalizaciju seksualizirane komunikacije putem interneta i učestalog slanja i primanja seksualnih sadržaja od poznatih i nepoznatih osoba na internetu.

Seksualna iznuda i prisila (eng. *sextortion*)

Seksting kao oblik online rizičnog seksualnog ponašanja dodatno povećava rizik od seksualne prisile i iznude na internetu što spada u izuzetno štetan oblik seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta koje spada u domenu kaznenog zakona obzirom da se radi o kaznenom djelu na štetu djece i maloljetnika. Obično se radi o prijetnjama objavljivanja ili prosljeđivanja postojećeg seksualno eksplicitnih materijala žrtve, ako žrtva ne sudjeluje u dodatnim seksualnim aktivnostima koje iznudač od nje zahtijeva (Wolak i sur., 2018). Često se ovaj izraz koristi u raspravama o zaštiti djece u digitalnom okruženju, no ne ističe dovoljno jasno da se radi o seksualnom iskorištavanju djece, što može dovesti do nedovoljno ozbiljnog shvaćanja težine ovog kaznenog djela (Interagency Working Group on Sexual Exploitation of Children, 2016; prema Raguž i sur., 2021).

Sextortion je uznemirujuće i rizično online seksualno ponašanje koje je dobilo na zloglasnosti u doba digitalne ere. Uključuje prisiljavanje ili manipulaciju pojedinaca, često koristeći seksualno eksplicitan materijal, kako bi sudjelovali u daljnjim seksualnim aktivnostima, pružili novac ili izvršili druge radnje protiv svoje volje. U tekstu Ramira i suradnika (2019.) prikazana je složenosti sextortiona, podaci o prevalenciji, taktike koje koriste počinitelji, psihološki utjecaj na žrtve i pravne odgovore na ovu rastuću prijetnju.

Sextortion je kombinacija engleskih riječi *sex* i *extortion*, odražavajući njegovu prirodu prisile. Ovo obuhvaća niz ponašanja, uključujući prijetnje dijeljenja seksualno eksplicitnih slika ili video materijala žrtava, osim ako ne udovolje zahtjevima počinitelja (O'Malley i Holt, 2020). Sextortion može poprimiti različite oblike, od zahtjeva za novac ili izvođenja seksualnih radnji do pritiska na žrtve da stvore i pošalju dodatni seksualno eksplicitni sadržaj.

Istraživanja pokazuju da velik broj žrtava seksualne prisile i iznude na internetu poznaje svoje počinitelje: često su to bivši ili trenutni romantični i seksualni partneri žrtve, a zatim prijatelji

i poznanici žrtava. Vrlo rijetko su to potpuno nepoznate osobe (Wolak i sur., 2018). Iako se na žrtve često na početku takvih odnosa gleda kao na osobe koje su pristale na slanje seksualno eksplicitnog sadržaja bez prisile, tijekom različitih procesa manipulacije, često su podložne pritisku i nagovoru partnera, odnosno osobe kojoj šalju seksualno eksplicitne sadržaje (Wolak i sur., 2018). Prevalencija sextortiona dramatično je porasla posljednjih godina, sukladno povećanju online interakcija i jednostavnosti dijeljenja eksplicitnog sadržaja. Iako je teško dobiti točne statistike zbog neprijavlivanja i prikrivenog karaktera ovih zločina, istraživanja pokazuju značajan i rastući problem. Na primjer, Savezni istražni ured u SAD-u (FBI) izvijestio je o povećanju od 60% u slučajevima sextortiona između 2018. i 2019. godine u Sjedinjenim Američkim Državama (FBI, 2020).

U Hrvatskoj, gotovo svaki peti adolescent priznaje da je sudjelovao u sekstingu pod nagovorom ili prisilom. To uključuje 13,4% mladih koji su to učinili na nagovor i 4,4% koji su to učinili pod prisilom. Najčešće je nagovor dolazio od partnera ili partnerice, a zatim od prijatelja, osobe koja im se sviđa i koju poznaju u stvarnom životu, ili osobe koju vole, ali ne poznaju osobno (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2019). Isto istraživanje ukazuje da je 5,4% adolescenata u Hrvatskoj razmjenjivalo seksualno eksplicitan materijal s puno starijom osobom, pri čemu je 87% njih tvrdilo da je to učinilo dobrovoljno, 7% na nagovor, a 6% pod prisilom (Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 2019). Važno je napomenuti da dobrovoljnost, u ovom kontekstu, odnosi se na doživljaj djeteta koji može biti rezultat manipulacije i nagovora te ne isključuje zakonske aspekte, tj. takva aktivnost predstavlja seksualno zlostavljanje putem interneta (Raguž i sur., 2021). Najnoviji rezultati DeShame istraživanja u Hrvatskoj i Srbiji (2023). pokazuju kako čak 10% djece nacionalnog uzorka u Hrvatskoj šalje vlastite seksualne sadržaje drugim osobama i to zbog ucjene ili prijetnje ili na nagovor druge osobe dok u Srbiji isto čini više od 6% djece. Potrebno je naglasiti kako dio djece (4-5%) ne želi odgovoriti na ovo pitanje što upućuje da bi stvarna brojka zapravo mogla biti i veća što ukazuje kako su seksualne prisile i iznude prisutne gotovo u svakom razredu u svim županijama (Vejmelka i sur. 2023)

Počinitelji sextortiona koriste niz taktika kako bi manipulirali i iskoristili svoje žrtve. Neke uobičajene taktike uključuju (Wolak i sur., 2007; Jhaver i sur., 2018; O'Malley i Holt, 2020):

1. **Zavođenje:** Počinitelji često uspostavljaju pouzdan odnos s žrtvama prije nego što otkriju svoje prave namjere. Ovaj proces zavođenja može uključivati izgradnju emocionalnih veza i povjerenja tijekom vremena.

2. **Lažno predstavljanje:** Neki počinitelji sextortiona predstavljaju se kao osoba koju žrtva poznaje ili vjeruje, poput prijatelja, člana obitelji ili osobe s autoritetom, kako bi pojačali pritisak na žrtvu.
3. **Prijetnje i prisila:** Počinitelji koriste prijetnje kako bi zastrašili žrtve, poput prijetnji dijeljenjem eksplicitnih slika s prijateljima, obitelji ili poslodavcima žrtve. Taktike prisile mogu uključivati manipuliranje žrtava kako bi poslali više eksplicitnog sadržaja.
4. **Manipulacija:** Počinitelji spretno manipuliraju emocijama žrtava, iskorištavajući njihove ranjivosti i stvarajući osjećaj hitnosti ili straha.
5. **Financijski Zahtjevi:** U nekim slučajevima, počinitelji sextortiona zahtijevaju novac, često u kriptovaluti, od svojih žrtava, iskorištavajući njihov strah od izlaganja

Psihološki utjecaj sextortiona na žrtve je vrlo ozbiljan, ostavlja dubok trag i može biti dugotrajan. Žrtve često doživljavaju niz emocija, uključujući sram, krivicu, strah i anksioznost (Richmond i sur., 2015). Također mogu patiti od simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) zbog traumatične prirode iskustva (O'Malley i Holt., 2020). Osim toga, žrtve se mogu suočiti s strahom od javnog poniženja ako se eksplicitni materijal podijeli u javnosti, što dovodi do ozbiljnog psihičkog stresa i s njim povezanih dugotrajnih posljedica.

Bavljenje sextortionom i rad na njegovom sprječavanju ili prevenciji nosi značajne pravne izazove. Počinitelji često djeluju izvan dosega identifikacije, koristeći metode komunikacije i primanja plaćanja koje se teško prate i kontroliraju. To otežava napore pravosudnih organa. Dodatno, slučajevi sextortiona nerijetko mogu prelaziti međunarodne granice, što dodatno komplicira istragu i provedbu prikladnih pravnih postupaka (Leclerc, 2017).

Pravni odgovori na sextortion razlikuju se ovisno o pravnom okviru pojedinih država. U mnogim zemljama sextortion se smatra zločinom, a osobe proglašene krivima suočavaju se s ozbiljnim kaznama, uključujući zatvorsku kaznu. Međutim, zbog složenosti identifikacije i privođenja počinitelja, uspješno procesuiranje može biti izazovno (Wittes i sur., 2016).

Napori u borbi protiv sextortiona uključuju kvalitetnu međunarodnu suradnju između pravosudnih organa, povećanje svijesti putem medijskih kampanja te obrazovne programe s ciljem poučavanja pojedinaca kako prepoznati i adekvatno reagirati na pokušaje sextortiona. Također se kontinuirano radi na uspostavljanju mehanizama za prijavu slučajeva sextortiona kako bi se olakšalo prijavljivanje, štiteći pritom privatnost i dostojanstvo žrtava (Wittes i sur., 2016). Važnu senzibilizacijsku ulogu u području seksualnih iznuda i prinuda odigrala je široka

kampanja europol na više jezika država članica sa kratkim edukativnim i preventivnim materijalima okupljenim pod nazivom Say NO (<https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/public-awareness-and-prevention-guides/online-sexual-coercion-and-extortion-crime>).

Prevenција igra ključnu ulogu u rješavanju problema sextortiona ili barem smanjivanju opsega rasprostranjenosti ovog online seksualnog rizičnog ponašanja. Edukativne kampanje i kampanje podizanja svijesti, posebno usmjerene na djecu i mlade koji su najranjiviji članovi društva, od ključne su važnosti. Pojedinci trebaju biti educirani o rizicima povezanim s dijeljenjem eksplicitnog sadržaja online i potencijalnim posljedicama komuniciranja s nepoznatim osobama na internetu (Ammari i sur., 2015). Programi digitalne pismenosti mogu poučiti pojedince kako zaštititi svoju online privatnost, prepoznati upozoravajuće znakove pokušaja sextortiona i pravilno reagirati. Poticanje otvorenog komuniciranja između roditelja, odnosno skrbnika i djece o sigurnosti na internetu također je ključno i izuzetno važno u današnjem svijetu digitalnog okruženja.

Postupci vrbovanja djece u online okruženju (eng. grooming)

Vrbovanje, poznato kao "grooming", je proces kroz koji odrasla osoba, obično putem elektroničkih medija, gradi povjerenje djeteta s ciljem da ga navede na sudjelovanje u seksualno sugestivnim komunikacijama, dijeljenju seksualno eksplicitnog sadržaja ili čak sudjelovanju u seksualno zlostavljajućim aktivnostima putem interneta ili u stvarnom životu (Raguž i sur., 2021). U hrvatskom zakonodavstvu, ovo ponašanje je obuhvaćeno u kaznenim djelima "Iskorištavanje djece za pornografiju" prema članku 163. Kaznenog zakona (MUP, 2021).

Počinitelji ovog procesa koriste različite strategije, uključujući razvoj posebnog odnosa povjerenja s djetetom, postupno pomicanje granica, seksualno sugestivne razgovore, emocionalno ucjenjivanje, traženje da se čuvaju tajne, izazivanje osjećaja krivnje, ponude za potkupljivanje i prijetnje. Kroz suptilnu komunikaciju, počinitelji stvaraju osjećaj povjerenja kod djeteta i postupno ga navode na uvjerenje da ovakav odnos nije različit od drugih. Online *grooming*, obično kada se odnos povjerenja već izgradi, uključuje seksualno sugestivne zahtjeve, uključivanje djeteta u seksualno sugestivne razgovore i aktivnosti, odnosno seksualnu sollicitaciju te prikupljanje intimnih informacija o djetetu (Raguž i sur., 2021).

Učestalost seksualnih zahtjeva, odnosno seksualne sollicitacije, prema djeci u dobi od 12 do 17 godina varira između 7% i 23% prema različitim izvorima (Mitchell, Wolak i sur., 2007; Bergen i sur., 2014; Sklenarova, 2018; Gámez-Guadix i Mateos-Pérez, 2019; prema Raguž i sur, 2021). Međutim, retrospektivne studije sugeriraju da taj broj može doseći čak 65%. Važno je napomenuti da, iako djeca mogu doživjeti nagovaranje ili zahtjeve od svojih vršnjaka, situacija u kojoj odrasla osoba upućuje takve zahtjeve razmatra se u drugačijem kontekstu. To je zbog značajne razlike u moći i znanju između djeteta i odrasle osobe, te se takva seksualna sollicitacija opaža kao dio online mamljenja ili vrbovanja, poznatog kao "online grooming" (Raguž i sur., 2021; Roje Đapić i sur., 2021).

S obzirom na to da *grooming* često prelazi granice država i koristi informacijske i komunikacijske tehnologije, kako bi se postigla usklađenost u kaznenim zakonodavstvima na europskoj razini, Konvencija Vijeća Europe i Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća o borbi protiv spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece te proizvodnji dječje pornografije, uz druge mjere za učinkovitu borbu protiv spolnog iskorištavanja djece i stvaranja dječje pornografije, zahtijevaju od država članica da u svojim nacionalnim zakonodavstvima kriminaliziraju spolni "grooming" koji se izvodi putem informacijske i komunikacijske tehnologije (Škrtić, 2013).

Članci 23. Konvencije Vijeća Europe i 6. Direktive Europske unije obvezuju države članice da u svojim nacionalnim zakonodavstvima kazneno sankcioniraju namjerni čin odrasle osobe koja putem informacijske i komunikacijske tehnologije uspostavlja i održava komunikaciju s djetetom i predlaže sastanak s djetetom koje nije u dobi kada može dati pristanak na spolni odnos ili sličnu radnju. To čini s ciljem počinjenja bilo kojeg kaznenog djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta ili proizvodnje dječje pornografije te poduzima konkretne radnje kako bi se dogovoreni sastanak ostvario. Ovim se odredbama proširuje kaznenopravna zaštita djece i u osnovi uvodi obveza kriminalizacije pripremnih radnji koje odrasle osobe poduzimaju kako bi uspostavile kontakt s djetetom i približile se djetetu s ciljem počinjenja ozbiljnih kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (Škrtić, 2013).

Kada govorimo o različitim taktikama i postupcima vrbovanja djece, a osobito djece u digitalnom okruženju, važno se osvrnuti na to da različite taktike koje predatori koriste u procesu online zavođenja djece mogu varirati i uključivati fizičko, ali i psihičko zavođenje i vrbovanje djeteta s ciljem njegove seksualizacije. Te taktike mogu uključivati laskanje, ucjenjivanje, prijetnje, seksualizirane igre, obmanu ili podmićivanje (Whittle i sur., 2014). Vrbovanje, odnosno *grooming*, je manipulativan proces u kojem predator uspostavlja

povjerenje s žrtvom, izbjegavajući otkrivanje i smanjujući vjerojatnost prijave (Whittle i sur., 2013). Konkretni pristupi koje koriste predatori mogu uključivati davanje poklona djetetu, preplavljanje ljubavlju, odnosno izjavama kojima se izjavljuje ljubav i predanost žrtvi, razvijanje odnosa i veze nalik obiteljskoj te postupno uspostavljanje kontrole počinitelja nad žrtvom koja nije niti svjesna u kakav odnos se upustila (Duron i sur., 2021).

U Švedskoj je još 2006. godine 82% djece u dobi od 9 do 11 godina i 95% adolescenata u dobi od 12 do 16 godina redovito koristilo internet, pri čemu je njih 32% izvijestilo o primanju neželjenih seksualnih ponuda putem interneta. Ti izvještaji potaknuli su razvoj različitih inicijativa za promoviranje sigurnosti na internetu i razvoj korisne programske opreme kako bi se djecu educiralo o sigurnoj uporabi interneta i omogućila roditeljska kontrola nad dječjim ponašanjem u digitalnom okruženju koje možda u to doba još nije bilo toliko osviješteno ili barem nije bilo percipirano kao ozbiljno ugrožavajuće ako se ne kontrolira (Kloess i sur., 2014).

Počinitelji seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju mogu koristiti prisilne taktike i procese kako bi postupno uspostavili kontrolu nad svojim žrtvama tijekom procesa zavodjenja (Duron i sur., 2021). Taktike koje koriste predatori ovise o percipiranoj vrijednosti usluge koju traže od potencijalne žrtve i njihovoj sposobnosti da je ostvare, ponekad i nasilnim putem (Lanning, 2017).

Razumijevanje taktika koje koriste počinitelji seksualnog zlostavljanja djece u digitalnom okruženju od ključne je važnosti za različite taktike i opcije koje se mogu koristiti u prevenciji takvog ponašanja. Edukacija pojedinaca, osobito djece i ostalih ranjivih članova društva, o rizicima povezanim s dijeljenjem eksplicitnog sadržaja u digitalnom okruženju i potencijalnim posljedicama interakcije s nepoznatim osobama na internetu od iznimne je važnosti (Lanning, 2017). Programi usmjereni na digitalnu pismenost mogu podučavati pojedince kako zaštititi svoju online privatnost, prepoznati upozoravajuće znakove pokušaja *groominga* i potom prikladno reagirati. Otvorena komunikacija između roditelja ili skrbnika i djece o sigurnosti na internetu također je ključan faktor u zaštiti djece na internetu, ali izvan njega u današnjem digitalnom okruženju (Lanning, 2017).

Istraživanja su pokazala da 1 od 8 online seksualnih prijestupnika često sudjeluje u tzv. mješovitim prijestupima, dok samo 2% online seksualnih prijestupnika prelazi iz digitalnog okruženja na ponašanja i prijestupe koji zahtijevaju fizički kontakt, odnosno susret u stvarnom svijetu. Mješoviti prijestupi podrazumijevaju veći broj različitih online ugrožavajućih ponašanja koje počinitelji počinjavaju nad žrtvama te fizičke kontakte sa žrtvama u stvarnom

svijetu (Thanh i sur., 2018). Prijestupnici koji su ostvarili kontakt s djecom u stvarnom svijetu vjerojatniji su konzumenti dječje pornografije, dok su oni koji samo gledaju dječju pornografiju, odnosno materijale sa seksualnim zlostavljanjem djece, manje skloni prijestupima koji zahtijevaju fizički kontakt u svijetu izvan digitalnog okruženja. Žrtve počinitelja seksualnog zlostavljanja djece koje su doživjele njihovo zlostavljanje u stvarnom svijetu izvijestile su o upotrebi, odnosno stvaranju i slanju seksualno eksplicitnih sadržaja počiniteljima kao zamjene kako bi spriječile daljnje pokušaje kontaktiranja od strane počinitelja (Thanh i sur., 2018).

Mješoviti prijestupnici, odnosno osobe koje osim online rizičnih ponašanja ostvaruju i fizički kontakt sa svojim žrtvama, također pokazuju veći interes za parafilije i veći seksualni interes za djecu u usporedbi s online prijestupnicima koji isključivo gledaju materijale sa seksualnim zlostavljanjem djece (Murphy i Fedoroff, 2016). Isključivi online prijestupnici vjerojatnije posjeduju dječju pornografiju koja pokriva širu dobnu skupinu, dok će mješoviti prijestupnici vjerojatnije posjedovati dječju pornografiju, odnosno materijale sa seksualnim zlostavljanjem djece koji uključuje užu dobnu skupinu i manje su skloni plaćanju za pristupanje dječjoj pornografiji u usporedbi s prijestupnicima i počiniteljima koji svoje djelovanje ograničavaju isključivo na digitalno okruženje (Murphy i Fedoroff, 2016).

IZAZOVI ISTRAŽIVANJA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJECE NA INTERNETU

S obzirom na to da su seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece pojavili kao ozbiljna pitanja u današnjem digitalnom okruženju, značajni su naponi uloženi u istraživanja kako bi se temeljito razumjela ova složena pojava, uključujući njezine raznolike manifestacije, temeljne čimbenike i dalekosežne i dugotrajne posljedice koje ono može ostaviti na žrtve, ali i na počinitelje.

Kao što je ranije spomenuto, točne definicije i jasne operacionalizacije konstrukta, ključne su u istraživanju seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju. Dosadašnje studije obuhvatile su široki spektar ponašanja koja uključuju maloljetnike, od stvaranja i distribucije materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece (CSAM) do prijenosa uživo seksualno eksplicitnih radnji i sadržaja. Obzirom na specifičnost ovih oblika preporučeno je da se u istraživanjima CSAM i prijenos uživo posebno istražuju kao odvojeni konstrukti

kako bi se istražile različite dinamike i specifični elementi ovih kažnjivih ponašanja počinjenog na štetu djece (UNODC, 2019., Save the Children, 2016)

Moguće je primijetiti kako su napori uloženi u istraživanja seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju usmjereni su na kvantificiranje prevalencije i incidencije online seksualnog zlostavljanja djece iako su obzirom na metodološke i etičke specifičnosti spoznaje o razmjeru ovog fenomena zapravo još vrlo skromne.

Globalno istraživanje o seksualnoj eksploataciji djece u turizmu i na putovanjima koje je provedeno od strane ECPAT International, na primjer, otkrilo je uznemirujuće spoznaje o opsegu zloupotrebe djece u različitim regijama. Ovo istraživanje istaknulo je globalni obim problema i hitnu potrebu za preventivnim mjerama u području seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (ECPAT, 2016). Novije publikacije ECPAT International (2020) pokazuju kako različiti izvori navode stalan porast seksualnog iskorištavanja djece u online okruženju no također naglašavaju kako su unatoč porastu tamne brojke još zasigurno velike te je problem još rašireniji. Posljedice koje ostavlja izloženost seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju za djecu su ozbiljne i dugotrajne a Dubowitz, (2017). navodi da mogu uključivati depresiju, anksioznost, posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) i ostale ozbiljne poteškoće što upućuje na hitnu potrebu za pravodobnom i adekvatnom podrškom i intervencijama usmjerenim na posebne potrebe žrtava seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja u digitalnom okruženju.

Već gotovo 10 godina istraživanja upozoravaju na alarmantni trend počinitelja koji iskorištavaju društvene mreže i aplikacije za šifrirane poruke kako bi ciljali ranjivu djecu i djecu u riziku (Kloess i sur., 2014). Kako bi se steklo sveobuhvatno razumijevanje ovog problema, studije u ovom području detaljno istražuju različite oblike i metode koje se koriste u seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju djece u digitalnom okruženju. To uključuje ispitivanje proizvodnje i širenja CSAM-a, taktike korištene za online zavođenje i prisiljavanje, kao i rastuću prijetnju sextortiona koja je ranije detaljnije objašnjena. Istraživanje uloge tehnologije i digitalnih alata u olakšavanju seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju je u fokusu istraživačima. Znanstvenici istražuju kako se tehnologija, uključujući *dark web*, alate za šifriranje i anonimne mreže, koristi od strane počinitelja kako bi što temeljitije sakrili i izvršili ove zločine. Paralelno, istraživanja ističu ogromne izazove s kojima se suočavaju službe za provedbu zakona u praćenju i privođenju počinitelja koji djeluju u digitalnom svijetu (Leclerc i sur., 2021).

Istraživanja u ovom području su provedena i s ciljem razumijevanje odrednica počinitelja (Leclerc i sur., 2021., Vejmelka, Brkić i Radat, 2017.). Određivanje mogućeg profila počinitelja seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece može biti ključno je za razvoj učinkovitih strategija prevencije i intervencije. Istraživanja su obuhvatila identificiranje karakteristika, motivacija i načina djelovanja osoba uključenih u online seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece. Profiliranje gotovo da nije moguće, počinitelji dolaze iz različitih socijalnih, ekonomskih i obiteljskih prilika, različite su dobi i različite razine digitalnih kompetencija, a njihove motivacije mogu varirati od seksualnog zadovoljstva do financijskog dobitka te da nema točnog obrasca po kojem bi se počinitelji mogli lako prepoznati i zatim pronaći što svakako otežava detekciju i sankcioniranje počinitelja (Leclerc i sur., 2021., Vejmelka, Brkić i Radat, 2017.).

Istraživači kritički procjenjuju učinkovitost postojećih zakona i pravnih okvira dizajniranih za borbu protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju. To uključuje ispitivanje primjene nacionalnih zakona, međunarodnih konvencija i mehanizama suradnje između različitih pravnih sustava. Određena istraživanja također istražuju složenost usklađivanja pravnih standarda u svjetlu brze evolucije tehnologije, naglašavajući potrebu za prilagodljivim pravnim odgovorima (UNODC, 2019).

Ključni elementi istraživanja koji se bave seksualnim zlostavljanjem i iskorištavanjem djece u digitalnom okruženju usmjereni su na identifikaciju učinkovitih strategija prevencije i intervencije. Znanstvenici istražuju utjecaj edukativnih programa, kampanja za podizanje svijesti javnosti i inicijativa za promicanje digitalne pismenosti u smanjenju rizika za djecu na internetu. Osim toga, istraživački radovi svojim nalazima informiraju razvoj intervencijskih programa utemeljenih na dokazima usmjerenih na podršku oporavku žrtava i rehabilitaciju počinitelja (Dubowitz, 2017).

U području seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju, jedna od važnijih karakteristika tog oblika zlostavljanja koja se konstantno naglašava je međunarodna, odnosno transnacionalna priroda takve vrste zlostavljanja i iskorištavanja djece. S obzirom na transnacionalnu prirodu online seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, istraživanja razmjerno često stavljaju naglasak na ključnu važnost međunarodne suradnje. Studije naglašavaju potrebu dijeljenja informacija, izgradnje kapaciteta i suradnje prekograničnih službi koje provode zakone i organizacija posvećenih zaštiti djece. Takvi suradnički napori neophodni su u borbi protiv zločina koji prelazi nacionalne granice (UNODC, 2019).

Iako su istraživanja napravila značajan korak u razumijevanju seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju, mnogi izazovi su i dalje prisutni. To uključuje slabo prijavljivanje slučajeva, brzu evoluciju tehnologije koja neprestano mijenja način rada počinitelja i etičke razmatranja uključena u istraživanje i rad sa žrtvama. Budući smjerovi istraživanja mogli bi obuhvatiti istraživanje novih trendova, poput upotrebe umjetne inteligencije u otkrivanju CSAM-a, i analiziranje utjecaja pandemije COVID-19 na prevalenciju online zloupotrebe djece (Lim i sur., 2021)

Preporuke za buduće istraživače na ovom području uključuju pažljivo definiranje fenomena i izbor prikladnog istraživačkog pristupa, poštivanje visokih etičkih standarda prilikom provođenja istraživanja kao i etično izvještavanje o dobivenim rezultatima. S druge strane potrebne su jasne i dostupne statističke baze koje omogućuju praćenje trendova počinjenih djela kao i obilježja počinitelja i žrtvi.

POVEZANA PROBLEMATIKA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA I ISKORIŠTAVANJA DJECE U DIGITALNOM OKRUŽENJU I TRGOVINE LJUDIMA

Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece u digitalnom okruženju i trgovina ljudima su povezane teme koje predstavljaju značajne rizike za sigurnost i dobrobit djece. Seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece u digitalnom okruženju obuhvaća različite oblike seksualnog iskorištavanja ili zlostavljanja djece koji se događaju online, uključujući proizvodnju, distribuciju i konzumaciju materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece – CSAM (Kloess i sur., 2014). Trgovina ljudima uključuje regrutiranje, transport, skrivanje ili prijam pojedinaca koristeći silu ili prijevaru u svrhu iskorištavanja na različite načine (Wood, 2020).

Istraživanja su pokazala da postoji snažna povezanost između seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju i trgovine ljudima. Proizvodnja i konzumacija CSAM-a, koji je dio online seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja, doprinose seksualnoj eksploataciji i komercijalizaciji djece. Veza između seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju te trgovine ljudima leži u činjenici da žrtve online seksualnog zlostavljanja također vrlo lako mogu postati i žrtve trgovine ljudima. Djeca koja su seksualno zlostavljana online mogu biti prisiljena ili primorana u komercijalno seksualno iskorištavanje, postajući žrtvama trgovine ljudima (Barnert i sur., 2017). To uključuje aktivnosti poput prostitucije djece, seksualne trgovine, seksualnog turizma i proizvodnje i konzumacije dječje pornografije. Ove oblike eksploatacije često prate online širenje i razmjena CSAM-a, što može

doprinijeti potražnji za osobama koje se iskorištavaju u procesu trgovine ljudima (UNODC, 2018). Digitalno okruženje počiniteljima pruža platformu putem koje vrbovanjem i iskorištavanjem ranjive i ugrožene djece svakodnevno stvaraju nove žrtve seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, kako u digitalnom okruženju, tako i u stvarnom svijetu (Lim i sur., 2021).

Istraživanje Finkelhora i suradnika (2022) je otkrilo da je značajan broj mladih u Sjedinjenim Američkim Državama doživio online seksualno zlostavljanje djece. Počinitelji u većini kategorija bili su uglavnom partneri za izlaske, prijatelji i poznanici, a ne online stranci. To ističe važnost razumijevanja činjenice da dinamika online seksualnog zlostavljanja uključuje raznolike epizode koje često predstavljaju proširenje zlostavljanja u vezi, seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja. Važno je da stručnjaci koji planiraju strategije prevencije i intervencije prepoznaju ove dinamike i fokusiraju se na širi kontekst u kojem se seksualno zlostavljanje u digitalnom okruženju događa.

Osim toga, istraživanja o tipologijama i profilima seksualnih zlostavljača djece pokazala su da neki pojedinci sudjeluju u seksualnom zlostavljanju i iskorištavanju djece u digitalnom okruženju radi financijske dobiti, poput proizvodnje pornografskog materijala s djecom i sudjelovanja u seksualnom iznudi. Ovi pojedinci mogu iskorištavati ranjivost djece i koristiti online platforme kako bi olakšali svoje zlostavljačke aktivnosti. Razumijevanje motivacija i karakteristika ovih počinitelja ključno je za razvoj učinkovitih strategija prevencije i intervencije (Sullivan i Beech, 2004).

Inicijative i naponi potrebni za suočavanje s online seksualnim zlostavljanjem i iskorištavanjem djece i trgovinom ljudima zahtijevaju multidisciplinarnu strategiju koja uključuje suradnju između različitih dionika, uključujući akademike, donositelje politika, zagovornike prava djece, stručne suradnike u sustavu socijalne skrbi, službenike za provedbu zakona, djelatnike koji rade u sustavima odgoja i obrazovanja i zdravstvene djelatnike. Ova suradnja je nužna za odgovor na složene izazove koje postavljaju ove povezane teme i za osiguranje zaštite i dobrobiti djece (Fedina i sur., 2016).

Prevalenciju i stvarni opseg online zlostavljanja i iskorištavanja djece te trgovine ljudima teško je odrediti zbog nedostatka prijave, varijacija u definicijama i metodama prikupljanja podataka te nesklonosti žrtava da prijave ono što su doživjele (Barnert i sur., 2017). Međutim, očito je da je internet olakšao širenje materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece i regrutiranje žrtava u svrhu trgovine ljudima (Quayle, 2020). Anonimnost i dostupnost koji su prisutni u digitalnom

okruženju olakšali su počiniteljima iskorištavanje i manipuliranje djecom, istovremeno omogućavajući globalnu dostupnost mreža koje povezuju počinitelje seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece i trgovce ljudima (Murphy i Fedoroff, 2016).

Osim suradnje, suzbijanje seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju i trgovine ljudima također zahtijeva visok stupanj usklađenosti kako s osnovnim, tako i s proceduralnim zakonima, jer je online seksualno zlostavljanje djece transnacionalno po svojoj prirodi (Witting, 2021). Transnacionalna priroda materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece postala je pravilo pojavom interneta i njegovom širom primjenom u svakodnevnom životu (Witting, 2021). Da bi se počinitelje tražilo i da bi se seksualno zlostavljanje djece u digitalnom okruženju istraživalo preko državnih granica, različite države se oslanjaju na odredbe o izvanteritorijalnoj nadležnosti i suradničke komunikacijske kanale u provedbi zakona (Witting, 2021). Međunarodni sporazumi poput Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta (OPSC), Budimpeštanske konvencije i Lanzarotske konvencije imaju ključnu ulogu u olakšavanju suradnje i koordinacije između zemalja (Witting, 2021).

Razumijevanje veze između seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju i trgovine ljudima ključno je za učinkovito suočavanje s ovim problemima. Prepoznavanjem čimbenika rizika, tipologija počinitelja i transnacionalne prirode online seksualnog zlostavljanja djece, dionici mogu razviti sveobuhvatne strategije za sprječavanje i suzbijanje ovih oblika eksploatacije. To uključuje podizanje svijesti, implementaciju snažnih pravnih okvira, poboljšanje suradnje u provedbi zakona, pružanje podrške žrtvama i promicanje međunarodne suradnje putem konvencija i sporazuma (Witting, 2021).

Uloga online platformi u povezivanju seksualnog zlostavljanja djece i trgovanja ljudima ne može se dovoljno naglasiti. Digitalno okruženje pružilo je počiniteljima prostran i uglavnom anonimn prostor za iskorištavanje ranjive djece, ali odraslih osoba.

Online platforme, uključujući društvene mreže, aplikacije za razmjenu poruka pa čak i zajednice u kojima se djeca i mladi okupljaju kako bi zajedno igrali video igre, postale su plodna područja za predatore koji traže potencijalne žrtve. Počinitelji seksualnog zlostavljanja djece i trgovanja ljudima koriste ove platforme kako bi identificirali, zaveli i uspostavili kontakt s ranjivim pojedincima, najčešće djecom. Često se predstavljaju kao pouzdane osobe, stječući povjerenje žrtava prije nego ih u konačnici iskoriste. Ove platforme omogućavaju počiniteljima da istraže široko područje i pristupe potencijalnim žrtvama iz različitih sredina te u isto vrijeme sačuvaju svoju anonimnost i izbjegnu vlastito ugrožavanje (Fedina i sur., 2016).

Trgovci ljudima koriste online platforme za oglašavanje i regrutiranje žrtava. Mogu stvoriti obmanjujuće oglase za posao ili obećavajući bolji život kako bi privukli pojedince, često iskorištavajući njihovu ekonomsku ranjivost. Trgovci ljudima lako mogu dosegnuti globalnu publiku putem online oglasnika, društvenih mreža ili foruma na *dark* webu. Kada pojedinci odgovore na ove oglase, trgovci uspostavljaju kontakt i pokreću proces trgovanja kojeg žrtve uglavnom nisu ni svjesne (Khan i sur., 2022).

Platforme koje omogućuju prijenos uživo na internetu dovele su do pojave prijenosa seksualnog zlostavljanja uživo, što je jedan od oblika seksualnog zlostavljanja djece u digitalnom okruženju. Počinitelji mogu vrbovati djecu i nagovarati ih da izvode seksualno eksplicitne radnje pred kamerom, koje se potom emitiraju za gledatelje koji plaćaju prikazivanje takvog sadržaja na svojim uređajima. Ovakva vrsta prijenosa može uključivati prisiljavanje žrtava da izvode seksualno eksplicitne radnje pod prijetnjama ili ih izvode jer su žrtve manipulacije. Visoka potražnja za takvim sadržajem pridonosi zlostavljanju pojedinaca, a osobito djece, koji su prisiljeni na seksualnu eksploataciju koja se emitira uživo za pojedince spremne platiti gledanje seksualnog zlostavljanja djece uživo putem svojih digitalnih uređaja (Murphy i Fedoroff, 2016; Quayle 2020).

Korištenje alata za enkripciju i anonimnih mreža dodatno komplicira uložene napore u borbi protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju i trgovanja ljudima (Kloess i sur., 2014). Počinitelji koriste te tehnologije kako bi zaštitili svoj identitet i izbjegavali otkrivanje od strane službi nadležnih za provođenje zakona. Primjerice, enkriptirane aplikacije za razmjenu poruka otežavaju vlastima presretanje komunikacije povezane s ovim zločinima. Kao rezultat toga, praćenje aktivnosti počinitelja postaje teže.

Online platforme pružaju trgovcima ljudima pristup globalnom tržištu potencijalnih kupaca, uključujući one zainteresirane za seksualno iskorištavanje djece. Počinitelji seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece mogu proizvoditi i distribuirati eksplicitan sadržaj online, usmjeravajući ga prema potrošačima koji traže takav materijal. Ovaj komercijalni aspekt seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju može izravno pridonijeti potražnji za trgovanim pojedincima, budući da neki potrošači mogu dodatno pojačati svoje sudjelovanje u procesu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece tražeći izravan kontakt sa žrtvama (Quayle i Koukopoulos, 2018; Wood 2020).

Internet nudi razne mehanizme plaćanja, uključujući kriptovalute, koji omogućavaju počiniteljima da profitiraju od svojih zlostavljačkih aktivnosti. Trgovci ljudima mogu primati

uplate za žrtve trgovanja putem online kanala, čineći financijske transakcije težima za pratiti. Slično tome, potrošači materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece mogu izvršiti anonimne uplate, dodatno otežavajući trud uložen u aktivnosti predviđene za postupke lakšeg praćenja tragova novca u digitalnom okruženju (Witting, 2021).

Shvaćanje važnosti uloge online platformi u povezivanju materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece i trgovanja ljudima zahtijeva sveobuhvatan pristup koji može sadržavati iduće aktivnosti usmjerene na prevenciju i zaustavljanje trgovine ljudima kao rezultat seksualnog zlostavljanja djece u digitalnom okruženju:

- Kreiranje prilagođenijih pravila korištenja različitih online platformi: Online platforme trebale bi imati stroge politike selekcije korisnika i mehanizme praćenja ponašanja svojih korisnika kako bi otkrile i prijavile sumnjive aktivnosti povezane s materijalom sa seksualnim zlostavljanjem djece i trgovinom ljudima. Također bi trebale surađivati sa službama nadležnim za provođenje zakonskih odredbi u istraživanjima na temu prevencije ovakvih ponašanja u digitalnom okruženju.
- Podizanje svijesti i educiranje korisnika: Povećanje svijesti među korisnicima interneta, posebno djece i njihovih roditelja i skrbnika, o rizicima povezanim s online komunikacijom s nepoznatim osobama od velike je važnosti u razvijanju preventivnih ponašanja i programa u ovom području. Programi obrazovanja trebaju osnažiti djecu i mlade u digitalnom okruženju da prepoznaju znakove online vrbovanja i iskorištavanja.
- Tehnološka rješenja: Razvoj i implementacija naprednih tehnoloških rješenja, poput algoritama za detekciju potencijalno ugrožavajućih i seksualno eksplicitnih sadržaja, posebno onih koji sadržavaju materijale sa seksualnim zlostavljanjem djece, temeljenih na umjetnoj inteligenciji, mogu pomoći u prepoznavanju i uklanjanju materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece i otkrivanju potencijalnih aktivnosti povezanih s trgovanjem ljudima.
- Međunarodna suradnja: Suradnja između država i policijskih službi u različitim državama ključna je komponenta u borbi protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u digitalnom okruženju. Međunarodne konvencije i sporazumi mogu olakšati dijeljenje informacija i koordinaciju u praćenju i procesuiranju počinitelja koji u svojim ponašanjima i seksualnom zlostavljanju djece djeluju bez nacionalnih ograničenja te imaju pristup cijelom svijetu kroz internet i svoj identitet u digitalnom okruženju.

U konačnici, valja još jednom naglasiti kako su seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece u digitalnom okruženju i trgovina ljudima tijesno povezane pojave koje uključuju seksualnu eksploataciju i zlostavljanje djece. Proizvodnja i konzumacija materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece doprinose komercijalizaciji djece i potražnji za trgovanim osobama. Razumijevanje dinamike, čimbenika rizika i tipologije počinitelja uključenih u seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece u digitalnom okruženju ključni su za razvoj učinkovitih strategija prevencije i intervencije. Suradnja između različitih relevantnih dionika i međunarodna suradnja temeljena na konvencijama su ključni čimbenici za suočavanje s ovim međusobno isprepletenim problemima i za zaštitu djece od iskorištavanja (Witting, 2021).

Trud koji je potrebno uložiti kako bi se započelo rješavanje tih povezanih problema zahtijeva sveobuhvatan pristup ovoj problematici. To, kao što je i ranije navedeno, uključuje podizanje svijesti, jačanje zakonodavnih odredbi i pravilnu provedbu zakona, poboljšanje međunarodne suradnje, pružanje podrške i zaštite žrtvama te promicanje preventivnih mjera (Hillman i Choo, 2014). Suradnja između različitih dionika, uključujući vlade, agencije za provedbu zakona, nevladine organizacije i tehnološke tvrtke, ključna je u borbi protiv online zlostavljanja i iskorištavanja djece te trgovine ljudima (Murphy i Fedoroff, 2016).

IMPLIKACIJE ZA PSIHOSOCIJALNE DJELATNOSTI I MODELI POZITIVNE PRAKSE

Implikacije za psihosocijalne djelatnosti

Stručnjake u direktnoj praksi s djecom i mladima, u okviru pružanja psiho-socijalnih usluga neophodno je kontinuirano educirati i trenirati sa izlaznim kompetencijama koje uključuju razumijevanje problematične upotrebe interneta. Također stručnjacima treba osigurati treninge koji unapređuju vještine detekcije ovih ponašanja koje naglašavaju važnost prijave i postupanja te obuhvaćaju mogućnosti podrške i tretmana.

Online seksualno zlostavljanje i iskorištavanje može biti iznimno rizično za ranjive skupine, primjerice djecu iz sustava socijalne skrbi (bez odgovarajuće alternativne skrbi, zanemarene, sa teškoćama). Stručnjaci trebaju održavati korak sa promjenama u društvu posebice u području tehnologija te je razvoj digitalnih kompetencija stručnjaka uz poznavanje digitalnih alata koji mogu biti od koristi u ovom području za rad s djecom i mladim odgovornost obrazovnih

ustanova ali i sustavnih edukacija praktičara koji nisu imali mogućnosti u redovnom školovanju usvojiti ove suvremene kompetencije i znanja o novim online rizicima. Socijalni radnike, socijalne pedagoge, psihologe i ostale pomažuće profesije treba sustavno educirati kako bi bili u mogućnosti sudjelovati u radu multidisciplinarnih i multisektorskih timova koji bi se u budućnosti trebali formirati u okviru sustavnog tretmana djece i mladih koji su uključena u ova ponašanja. O važnosti multisektorske suradnje govore i međunarodni dokumenti u ovom području, kao što je Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog nasilja u dijelu koji se odnosi na nacionalne mjere koordinacije i suradnje, u kojoj stoji da će svaka strana poticati suradnju između nadležna tijela, civilno društvo i privatni sektor za učinkovitije sprječavanje i borbu protiv seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece, uključujući zajednički razvoj mehanizama za otkrivanje i identifikaciju počinitelja.

S obzirom na mnoštvo različitih čimbenika koji utječu na mogućnost vrbovanja djece, seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece, smještaja (hostinga) i distribucije te u konačnici prodaje CSAM-a u pojedinoj zemlji, potrebno je primijeniti multidisciplinarni pristup radu i obrazovanje djece, mladeži, ali i njihovih roditelja kroz:

1. Informacijska i medijska pismenost

Osnovna prevencija vezana uz sigurnost na internetu je razvoj informacijske i medijske pismenosti kod djece i roditelja, razumijevanje novih tehnologija od strane roditelja/skrbnika te uspješno postavljanje ograničenja u korištenju interneta uzimajući u obzir djetetovu dob, interese i druge sposobnosti. . Opremanje škola računalima, kao i pristup dodatnom obrazovanju djece, utječe na razvoj kritičkog mišljenja i povećava sigurnost djece i mladih pri korištenju novih tehnologija.

2. Pristup internetu unutar obrazovnih institucija

Potrebno je ispitati postoji li kroz akademsku mrežu implementiran model "filter content servera" odnosno pristupaju li djeca i mladi u odgojno-obrazovnim ustanovama (osnovne i srednje škole, dječji domovi, učenički domovi) internetu putem URL blacklist filtera ili dopušten je otvoreni pristup. Razina rizika se povećava ako u tim ustanovama ne postoje mehanizmi kontrole korištenja interneta.

3. Prisutnost Centra za SIGURNIJI Internet

Dugogodišnji rad i iskustvo pokazuju da su Centri za sigurniji internet izvrstan izvor provjerenih informacija vezanih uz sigurnost djece na internetu. Mogućnost anonimne prijave

nezakonitog sadržaja ili poziva na liniju za pomoć pokazala se vrlo korisnom jer ljudima olakšava prijavu sadržaja ili traženje pomoći ako su žrtve. U zemljama Zapadnog Balkana Centri za sigurniji internet uglavnom ne postoje (osim u Srbiji i Bosni i Hercegovini), što je svakako otegotna okolnost i povećava rizik od dijeljenja neprimjerenog sadržaja te zlostavljanja i nasilja na internetu.

4. Kontrola pružatelja usluga

Potrebno je da web stranice s razmjenom sadržaja, forumima i oglasima imaju i mogućnost prijave neprimjerenog sadržaja te jasno naveden kontakt administratora stranice. Privatni ISP pružatelji trebaju biti uključeni u preventivne aktivnosti i suradnju s civilnim društvom, mogućnost prijave nezakonitog sadržaja kao i lako dostupni podaci i obrasci za kontakt s administratorom i uspostavu protokola po zaprimanju zahtjeva moraju biti istaknuti na vidljivom mjestu. web stranica.

5. Policijsko školovanje i oprema

Izuzimanje dokaza ključno je za svaku istragu. Posebno opremljene i educirane jedinice za kibernetički kriminal nužne su kako bi se pravilno i po protokolu izuzeli dokazi koji će tijekom suđenja biti vjerodostojni. Stalna edukacija, ulaganje u računalnu opremu, kao i validacija forenzičkih alata preduvjet su za pravilno izuzimanje dokaza iz zaplijenjene tehnike. Treba implementirati i primjenjivati protokol za forenzičku obradu digitalnih dokaza. Na stranicama policije treba biti jasno vidljiva mogućnost anonimne prijave dokaza vezanih uz sadržaj na internetu.

7. Sudski vještaci

Kako bi se osiguralo nepristrano suđenje, potrebno je angažirati vanjske stručnjake koji će provesti sudskomedicinsko vještačenje izuzetih dokaza. Stalni sudski vještak je osoba koju je sud na temelju dosadašnjeg iskustva i savjesnosti odabrao kao stručnjaka za pojedino područje. Sudski vještak je svojevrsna produžena ruka suda, budući da sud od vještaka traži vještačenje koje će se uzeti kao dokaz u sudskom postupku. Potrebna je edukacija, dugogodišnje iskustvo u analizi CSAM-a, kao i odgovarajuća forenzička oprema za pregled digitalnih dokaza.

8. Međuresorna suradnja

Međuresorna suradnja zahtijeva, prije svega, uspostavljanje protokola ponašanja između nadležnih državnih tijela, civilnog društva i privatnih tvrtki. Također je potrebno razviti

proaktivne alate i mehanizme za prijavu i otkrivanje CSAM-a pri čemu će svaka strana poticati provedbu potpisanih protokola. Sustavna borba protiv dječje pornografije zahtijeva multidisciplinarni pristup i multisektorsku suradnju!

Modeli pozitivne prakse i umrežavanje na području borbe protiv online seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece

Međunarodne organizacije, posebice one koje su podržale i koordinirale umrežavanje nacionalnih organizacije posvećene borbi za sigurnost na internetu doprinjele su u višegodišnjim naporima i aktivnostima na ovom području a posebice se izdvajaju akcije INTERPOLA I EUROPOLA, IN HOPE-a, ECPAT INTERNATIONAL i INTERNET WATCH FOUNDATION-a.

U publiciranju nalaza, spoznaja i smjernica u ovom području posebno je aktivan ECPAT INTERNATIONAL a značajne su spoznaje iz publikacija i projekata:

- Disrupting harm: Evidence from 13 countries on the context, threats and children's perspectives of online child sexual exploitation and abuse
- Global Boys Initiative koji je osmišljen kao serija istraživačkih projekata koji su usmjereni na seksualno iskorištavanje dječaka
- Luxembourg Guidelines je dokument u kojem je 18 međunarodnih partnera uskladilo pojmove i definicije vezane uz zaštitu djece i time doprinjelo jasnijoj konceptualizaciji ovog područja
- Sexual Exploitation of Children in Travel and Tourism: još jedna serija istraživačkih projekata kako bi se unaprijedila saznanja u ovom specifičnom području

Interpol i EUROPOL također u različitim aktivnostima i kampanjama kontinuirano rade na širenju svijesti, detektiranju počinitelja a kampanje poput npr. SAY No koja je usmjerena na seksualne prisile i iznude i predstavljaju vrijedan i široko korišten edukativan material <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/europol%E2%80%99s-%E2%80%98say-no%E2%80%99-campaign-travels-to-western-balkans-0>

U zaštiti djece na internetu na području europskog kontinenta su posebno aktivne organizacije u Velikoj Britaniji kao npr IWF (<https://www.iwf.org.uk/>) sa uspješnim kampanjama poput:

- #every5minutes: Svakih 5 minuta analitičari u Cambridgeu pronalaze i uklanjaju sliku/video na internetu djeteta koje trpi seksualno zlostavljanje.
- Ne postoji takva stvar: Kampanja za prestanak upotrebe fraze 'dječja pornografija'. Ne postoji #SuchThing. To su slike i videozapisi seksualnog zlostavljanja djece.
- *Socking simple*: Pomaganje mladim ljudima da ostanu sigurni na internetu i učenje ih što učiniti ako vide seksualne slike/videozapise nekoga za koga mislite da je mlađi od 18 godina.
- TALK and GURLS Out Loud 'samogenerirana' kampanja za prevenciju seksualnog zlostavljanja djece: Ova kampanja ima za cilj osnažiti djevojčice i upozoriti njihove roditelje i skrbnike o rizicima koje predstavljaju online predatori koji ciljaju djecu.

U Velikoj Britaniji djeluje i organizacija Childnet koja sadrži korisne informacije i smjernice o nizu ključnih tema o online sigurnosti a predvodila je i prvi val DeShame istraživanja seksualnog uznemiravanja djece (<https://www.childnet.com/>) i a potrebno je spomenuti i SWGfL: Safety and Security Online (<https://swgfl.org.uk/>) neprofitnu organizaciju koja je razvila različite digitalne alate i evaluirane programima i treninge za škole.

IN HOPE organizacija zasigurno je najznačajnija na području Europske unije obzirom da okuplja sve nacionalno osnovane Centre za sigurniji internet te uspostavlja i koordinira 52 hotline u 48 zemalja . Organizacija je prisutna od 1999. Godine te za cilj ima podržati i uspostaviti linije pomoći diljem svijeta koje djeluju u svim državama članicama EU-a, Rusiji, Južnoj Africi, Sjevernoj i Južnoj Americi, Aziji, Australiji i Novom Zelandu. Organizacija in hope za organizacije članice, kje vode nacionalne linije pomoći i njihove partnerske organizacije podržavaju kroz svobuhvatnu kroz obuku, prikaze modela dobrih praksi, praćenje fenomena i organizacijom brojnih događanja koje omogućuju transfer znanja i međusobno učenje (<https://inhope.org/EN/our-story>). Nositelj isu brojnih projekata, programa i akcija na području prevencije i detekcije materijala seksualnog zlostavljanja i iskoritšavanja djece na internetu.

ZAKLJUČAK

Seksualno zlostavljanje iskorištavanje djece na internetu ima izrazito štetan učinak na djecu i mlade, kao i na društvo općenito. Odgovornost za zaštitu najosjetljivije skupine društva prvenstveno je usmjerena na roditelje i stručnjake koji rade s djecom i mladima, no dio odgovornosti svakako snose i pružatelji internetskih usluga. Pametni telefoni, koje danas najčešće koriste djeca i mladi i preko kojih imaju stalan pristup internetu bez mogućnosti stalnog nadzora roditelja ili drugih odgovornih odraslih osoba, olakšavaju predatorima prvi kontakt prilikom vrbovanja djeteta. Brojne popularne aplikacije putem kojih djeca i mladi objavljuju svoje fotografije i druge važne osobne podatke, nesvjesni opasnosti, predstavljaju dodatni rizik da predator pronađe dijete u stvarnom svijetu.

Suvremeni zahtjevi u digitalno doba zahtijevaju od stručnjaka u psihosocijalnoj praksi s djecom i mladima i njihovim obiteljima da se educiraju kako bi se upoznali sa novim rizicima u svakodnevnim aktivnostima djece i mladih. Praksa s djecom i mladima od stručnjaka traži da bude upoznat sa najnovijim trendovima rizičnih i štetnih online ponašanja te opsegu i sadržaju problematične upotrebe interneta.

Ekonomska vrijednost seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, posebno u digitalnom okruženju, složeno je i uznemirujuće pitanje koje u suvremenom svijetu nosi osobitu važnost. Važno je oprezno pristupiti ovoj osjetljivoj temi i shvatiti koliko su teške posljedice seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja koje se nanose žrtvama manifestiranjem različitim oblicima takvog ponašanja. Iako su istraživanja usmjerena posebno na ekonomske aspekte zlostavljanja i iskorištavanja djece ograničenog dosega, razna istraživanja osvjetljavaju povezanost čimbenika zbog kojih dolazi do zlostavljanja djece u ekonomske svrhe i posljedice koje tim ponašanjima nastaju (Murphy i Fedoroff, 2016; Wood, 2020; Witting, 2021).

Zlostavljanje i iskorištavanje djece imaju duboko ukorijenjene povijesne uzroke te i dalje predstavljaju ozbiljan globalni problem (Rosli i Dusuki, 2018). UNICEF je procijenio da je otprilike 120 milijuna djevojčica mlađih od 18 godina doživjelo seksualno zlostavljanje, odnosno bilo prisiljeno na seksualno eksplicitne radnje u nekom trenutku svog života. Ekonomska vrijednost zlostavljanja i iskorištavanja djece može se promatrati u kontekstu čimbenika kao što su rodna neravnopravnost, vjerska uvjerenja, običaji, praznovjerja i razina ekonomskog razvoja (Rosli i Dusuki, 2018).

U digitalnom okruženju, seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece razvili su se u velik i značajan problem za društvo u cjelini. Rasprostranjenost online seksualnih prijestupa nad djecom postaje rastući problem u svijetu (Finkelhor i sur., 2022). Počinitelji se uključuju u različite aktivnosti, uključujući snimanje i prikupljanje materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece radi osobnog zadovoljstva, dijeljenja s drugim počiniteljima pa čak i komercijalnih svrha (Itzin, 1997). Posjedovanje i distribucija dječje pornografije, odnosno materijala sa seksualnim zlostavljanjem djece može, između ostalog, biti potaknuto ekonomskim motivima, budući da neki počinitelji koriste materijale sa seksualnom zlostavljanjem djece kao predmet trgovanja i zarade (Itzin, 1997).

Napori uloženi u smanjivanje opsega i preventivne aktivnosti u području online zlostavljanja i iskorištavanja djece proučavani su i s gledišta javnog zdravstva (Quayle i Koukopoulos, 2018). Razvoj raznih korisnih smjernica i okvira, poput "Luksemburških smjernica," ima za cilj konceptualizaciju i promociju odgovarajuće terminologije kako bi se izbjeglo omalovažavanje i umanjivanje ozbiljnosti ovih zločina protiv djece i čovječnosti (Quayle i Koukopoulos, 2018).

Suočavanje sa zlostavljanjem i iskorištavanjem djece zahtijeva sveobuhvatan i multidisciplinarni pristup koji uključuje dodatno obrazovanje, obuku i podršku stručnjacima poput odgajatelja i školskog osoblja kako bi prepoznali i reagirali na uočene znakove seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (Lindenbach i sur., 2021). Ključno je konstantno i kontinuirano podizati svijest, poticati dijalog među djecom i odraslima te kontinuirano raspravljati i govoriti o ovoj temi kako bi se uspješno borili protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (Finkelhor i sur., 2022).

Iako se ekonomska vrijednost zlostavljanja i iskorištavanja djece ne može izravno kvantificirati i pretvoriti u sredstvo plaćanja, jedan od ključnih ciljeva u borbi protiv počinitelja seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece je usmjeriti se na prevenciju, intervenciju i podršku žrtvama seksualnog zlostavljanja. Dobrobit i zaštita djece uvijek bi trebali biti primarni cilj u rješavanju ovog uznemirujućeg i sve raširenijeg društvenog problema.

Literatura

1. Ammari, T., Kumar, P. A., Lampe, C., & Schoenebeck, S. (2015). Managing children's online identities. Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems.
2. Arata, C. M. (2002). Child sexual abuse and sexual revictimization. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9(2), 135-164.
3. Aswadi, A., Suriah, S., Stang, S., Jafar, N., Ibrahim, E., & Amiruddin, R. (2022). Edutainment as a strategy of child sexual abuse prevention: Literature review. *Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences*, 10, 141-145.
4. Bailey, S. L. (2019). *Child pornography: Discourse, community, and criminalization*. Springer.
5. Barnert, E. S., Iqbal, Z., Bruce, J. S., Anoshiravani, A., Kolhatkar, G., & Greenbaum, J. (2017). Commercial sexual exploitation and sex trafficking of children and adolescents: A narrative review. *Academic Pediatrics*, 17(8), 825-829.
6. Benotsch, E. G., Snipes, D. J., Martin, A., & Bull, S. (2013). Sexting, substance use, and sexual risk behavior in young adults. *Journal of Adolescent Health*, 52(3), 307-313.
7. Brkić, G.; Vejmelka, L. & Radat, K. (2021). Zlostavljanje i iskorištavanje djece u online okruženju: analiza dokumentacije osuđenih počinitelja u probacijskom i zatvorskom sustavu u Hrvatskoj. U: Unapređenje kvaliteta života djece i mladih, Macanović, N. ; Petrović, J. ; Jovanić, G. (ur.) Banja Luka: Centar modernih znanja, Banja Luka 2021. str.557 - 567. doi:10.7251/ZCMZ0121557B
8. Broome, L. J., Izura, C., & Lorenzo-Dus, N. (2018). A systematic review of fantasy driven vs. contact driven internet-initiated sexual offences: Discrete or overlapping typologies? *Child Abuse & Neglect*, 79, 434-444.
9. Campbell, J., Poage, S. T., Godley, S., & Rothman, E. F. (2020). Social anxiety as a consequence of non-consensually disseminated sexually explicit media victimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(9-10).
10. Ciboci, L., Ćosić Pregrad, I., Kanižaj, I., Potočnik, D. & Vinković D. (2020). Nacionalno istraživanje o sigurnosti djece na internetu HR Kids Online. Društvo za

komunikacijsku i medijsku kulturu. Dostupno na:
<http://hrkids.online/prez/EUKidsOnlineHRfinal.pdf>

11. Conte, J. R. (1994). Child sexual abuse: Awareness and backlash. *The Future of Children*, 4(2), 224.
12. Convention on the Rights of the Child (1990). New York: UNICEF.
13. Denov, M. (2004). the long-term effects of child sexual abuse by female perpetrators. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(10), 1137-1156.
14. Doyle, C. (2010.). *Cybercrime: A Sketch of 18 U.S.C. 1030 and Related Federal Criminal Laws – CRS Report*, Washington: Congressional Research Service.
15. Drouin, M. & Jenkins, E. M. (2013). Unwanted but consensual sexting among young adults: Relations with attachment and sexual motivations. *Computers in Human Behavior*, 31, 412-418.
16. Dubowitz H. (2017). Child sexual abuse and exploitation-A global glimpse. *Child abuse & neglect*, 66, 2–8.
17. Duron, J. F., Johnson, L. A., Johnson, L. A., & Postmus, J. L. (2021). Observing coercive control beyond intimate partner violence: Examining the perceptions of professionals about common tactics used in victimization. *Psychology of Violence*, 11(2), 144-154.
18. ECPAT International. (2020). Summary Paper on Online Child Sexual Exploitation. Bangkok: ECPAT International. Preuzeto sa: <https://ecpat.org/wp-content/uploads/2021/05/ECPAT-Summary-paper-on-Online-Child-Sexual-Exploitation-2020.pdf>
19. ECPAT. (2016). Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse. Dostupno na: https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/04/ECpat-Internatinal_Terminology_Guidelines_ENG.pdf
20. EUROPOL (2019). Internet organised crime threat assessment (IOCTA). Dostupno na: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2019>

21. Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Narodne Novine, čl.2
22. FBI. (2020). 2019 Internet Crime Report. Dostupno na: https://pdf.ic3.gov/2019_IC3Report.pdf
23. Fedina, L., Williamson, C., & Perdue, T. (2016). Risk factors for domestic child sex trafficking in the United States. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(13), 2653-2673.
24. Finkelhor, D., Turner, H. A., Shattuck, A., & Hamby, S. L. (2013). Prevalence of childhood exposure to violence, crime, and abuse: Results from the National Survey of Children's Exposure to Violence. *JAMA Pediatrics*, 167(7), 614-621.
25. Finkelhor, D., Turner, H., & Colburn, D. (2022). Prevalence of online sexual offenses against children in the US. *Jama Network Open*, 5(10).
26. Gillespie, A. A. (2004). Tackling Grooming. *The Police Journal*, 77(3), 239–255.
27. Hillman, H. & Choo, K. R. (2014). Online child exploitation: Challenges and future research directions. *Computer Law & Security Review*, 30(6), 687-698.
28. <https://csi.hr/>
29. <https://ecpat.org/search-our-library/>
30. <https://inhope.org/EN/articles/what-is-self-generated-csam>
31. <https://mup.gov.hr/otvoreni-podaci/287522>
32. <https://www.childnet.com/what-we-do/our-projects/project-deshame/defining-online-sexual-harassment>
33. <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/public-awareness-and-prevention-guides/online-sexual-coercion-and-extortion-crime>
34. <https://www.inhope.org/EN/the-facts>
35. Itzin, C. (1997). Pornography and the organization of intrafamilial and extrafamilial child sexual abuse: Developing a conceptual model. *Child Abuse Review*, 6(2), 94-106
36. J. Jurinic, J & Ramljak, T. (2021). Sexual Exploitation or Child Pornography: Terminological Analysis in Criminal Codes of Southeast European Countries. *MIPRO 2021: 1502-1510*
37. Jhaver, S., Ghoshal, S., Bruckman, A., & Gilbert, E. (2018). Online harassment and content moderation. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction*, 25(2), 1-33.
38. Judge, A. M. (2012). “Sexting” among U.S. adolescents: Psychological and legal perspectives. *Harvard Review of Psychiatry*, 20(2), 86-96.

39. Jurinić, J. & Ramljak, T. (2021). Sexual exploitation or child pornography: terminological analysis in criminal codes of Southeast European countries. 44th International Convention on Information, Communication and Electronic Technology (MIPRO), Opatija, Croatia, 1502-1510, doi: 10.23919/MIPRO52101.2021.9596657
40. Jurinić, J., Vejmelka, L. & Galiot, M. (2020). Seksualno iskorištavanje djece na internetu: od povijesnog prikaza do suvremenih trendova. *Policija i sigurnost*, 29(4), 404-425.
41. Khan, Z., Kamaluddin, M. R., Meyappan, S., Manap, J., & Rajamanickam, R. (2022). Prevalence, causes and impacts of human trafficking in Asian countries: A scoping review. *F1000Research*, 11, 1021.
42. Klettke, B., Hallford, D. J., & Mellor, D. J. (2014). Sexting prevalence and correlates: A systematic literature review. *Clinical psychology review*, 34(1), 44–53.
43. Kloess, J. A., Beech, A. R., & Harkins, L. (2014). Online child sexual exploitation: Prevalence, process, and offender characteristics. *Trauma, violence & abuse*, 15(2), 126–139.
44. Kokot, I. (2015). Temeljne odrednice kriminalističkih postupanja u vezi sa sadržajem spolnog iskorištavanja djece na računalnom sustavu ili mreži u Republici Hrvatskoj. *Zagrebačka pravna revija*, 4 (2), 231-259.
45. Konvencija o kibernetičkom kriminalu, (2002, 2004) *Narodne novine* 9/02, 4/04., čl.9, st.2
46. Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i nasilja (2007), *Narodne Novine* 10/07
47. Lanning, K. V. (2017). The evolution of grooming: Concept and term. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(1), 5-16.
48. Leclerc, B. (2017). Sextortion on social media: Who are the perpetrators and their victims? *Palgrave International handbook of cybercrime and cyberdeviance*. Palgrave Macmillan.
49. Leclerc, B., Drew, J., Holt, T. J., Cale, J., & Singh, S. (2021). Child sexual abuse material on the darknet: A script analysis of how offenders operate. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 627, 1-14. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.935896898517660>

50. Lenhart, A. (2009). Teens and Sexting: How and why minor teens are sending sexually suggestive nude or nearly nude images via text messaging. Pew Internet & American Life Project.
51. Lim, Y. P., Wahab, S., Kumar, J., Ibrahim, F., & Kamaluddin, M. R. (2021). Typologies and psychological profiles of child sexual abusers: An extensive review. *Children*, 8(5), 333.
52. Lindenbach, D., Cullen, O., Bhattarai, A., Perry, R., Diaz, R. L., Patten, S. B. & Dimitropoulos, G. (2021). Capacity, confidence and training of canadian educators and school staff to recognize and respond to sexual abuse and internet exploitation of their students. *Child Abuse & Neglect*, 112.
53. Livingstone, S., & Smith, P. K. (2014). Annual research review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: The nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(6), 635-654.
54. Madigan, S., Ly, A., Rash, C. L., Van Ouytsel, J. & Temple, J. R. (2018). Prevalence of multiple forms of sexting behavior among youth: A systematic review and meta-analysis. *JAMA pediatrics*, 172(4), 327-335.
55. Murphy, L. & Fedoroff, J. P. (2016). Understanding online child sexual exploitation offenses. *Current Psychiatry Reports*, 18(8).
56. O'Malley, R. L. & Holt, K. (2020). Cyber sextortion: An exploratory analysis of different perpetrators engaging in a similar crime. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(1-2), 258-283.
57. Pereda, N., Guilera, G., Forns, M., & Gómez-Benito, J. (2009). The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 29(4), 328-338.
58. Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2019). Rezultati nacionalnog istraživačkog projekta “Društvena online iskustva i mentalno zdravlje mladih“. Preuzeto s: <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanje/rezultati-nacionalnog-istrazivackog-projekta-drustvena-online-iskustva-i-mentalno-zdravlje-mladih/>
59. Putnam, F. W. (2003). Ten-year research update review: Child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269-278. Quayle, E.

- & Koukopoulos, N. (2018). Deterrence of online child sexual abuse and exploitation. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 13(3), 345-362.
61. Quayle, E. (2020). Prevention, disruption and deterrence of online child sexual exploitation and abuse. *ERA Forum*, 21(3), 429-447.
62. Raguž, A., Buljan Flander, G. & Boričević Maršanić, V. (2021). Uporaba modernih tehnologija kao rizik za seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece i adolescenata putem interneta. *Kriminologija i socijalna integracija*, 29(2), 226-247.
63. Ramiro, L. S., Martinez, A. B., Tan, J. R., Mariano, K., Miranda, G. M. & Bautista, G. (2019). Online child sexual exploitation and abuse: A community diagnosis using the social norms theory. *Child Abuse & Neglect*, 96.
64. Richmond, S., Hasking, P., & Meaney, R. (2017). Psychological Distress and Non-Suicidal Self-Injury: The Mediating Roles of Rumination, Cognitive Reappraisal, and Expressive Suppression. *Archives of suicide research: Official journal of the International Academy for Suicide Research*, 21(1), 62–72.
65. Richmond, S., Hasking, P., & Meaney, R. S. (2015). Psychological distress and non-suicidal self-injury: the mediating roles of rumination, cognitive reappraisal, and expressive suppression. *Archives of Suicide Research*, 21(1), 62-72.
66. Rittossa, D. (2007). *Seksualni delikti na štetu djece*. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu – Ministarstvo unutrašnjih poslova Hrvatske.
67. Roje Đapić, M., Buljan Flander, G. & Galić, R. (2021). Seksualno zlostavljanje djece: Teorijsko-empirijski pregled i sustavna prevencija u Hrvatskoj. *Socijalne teme*, 1(8), 19-45.
68. Rosli, N. H. & Dusuki, F. N. (2018). The historical development of the laws relating to child sexual exploitation prior to the passing of the UNCRC in 1989. *International Journal of Asian Social Science*, 8(11), 968-973.
69. Save the Children, (2016) *Zaštita djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja – Terminološke smjernice*. Preuzeto s: <https://ecpat.org/wp-content/uploads/2021/05/Zastita-djece-od-seksualnog-iskoristavanja-i-zlostavljanja-ZA-WEB-SPREAD.pdf>
70. Schober, D., Fawcett, S., & Bernier, J. (2012). The enough abuse campaign: Building the movement to prevent child sexual abuse in Massachusetts. *Journal of child sexual abuse*, 21(4), 456-469.

71. Sklenarova, H., Schulz, A., Schuhmann, P., Osterheider, M. & Neutze, J. (2018). Online sexual solicitation by adults and peers – Results from a population based German sample. *Child Abuse & Neglect*, 76, 225–236.
72. Steel, C. M. S., Newman, E., O'Rourke, S., & Quayle, E. (2023). Lawless space theory for online child sexual exploitation material offending. *Aggression and Violent Behavior*, 68.
73. Strassberg, D. S., McKinnon, R. K., Sustaíta, M. A., & Rullo, J. (2013). Sexting by high school students: An exploratory and descriptive study. *Archives of sexual behavior*, 42(1), 15–21.
74. Sullivan, J. & Beech, A. (2004). A comparative study of demographic data relating to intra- and extra-familial child sexual abusers and professional perpetrators. *Journal of Sexual Aggression*, 10(1), 39-50.
75. Svjetska zdravstvena organizacija. (2016). Zlostavljanje djece. Dostupno na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>
76. Tarr, J., Whittle, M., Wilson, J., & Hall, L. (2013). Safeguarding children and child protection education for UK trainee teachers in higher education. *Child Abuse Review*, 22(2), 108-115.
77. Thanh, L. D., Dwyer, R. G., & Fedoroff, J. P. (2018). Characteristics and treatment of internet child pornography offenders. *Behavioral Sciences & The Law*, 36(2), 216-234.
78. U.K. Sexual Offences Act (2003.). London: The Stationery Office Limited.
79. UNODC, "Global Report on Trafficking in Persons," United Nations Office on Drugs and Crime (2018). Dostupno na: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GLOTiP_2018_BOOK_web_small.pdf
80. Vejmelka, L., & Jurinić, J. (2020). Terminologija i konceptualizacija seksualnog iskorištavanja djece na internetu. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 28(1), 95-114.
81. Vejmelka, L., Brkić, G. Radat, K. (2017). Dječja pornografija na internetu- obilježja osuđenih počinitelja // *Pravni vjesnik*, 33 (2017.); 77 - 99 doi:10.25234/pv/4780
82. Vejmelka, L. Matković, R. Rajter M & T. Ramljak (2023). DeShame Croatia: Student Reactions and Consequences of Online Sexual Harassment in High Schools. 2023 46th MIPRO ICT and Electronics Convention (MIPRO), Opatija, Croatia, 2023, pp. 1501-1507, doi: 10.23919/MIPRO57284.2023.10159905.

83. Vejmelka, L., Škorić, J., Ramljak, T., Rajter, M. i Matković R. (2023). Digital divide i uloga socijalnih radnika: nalazi istraživanja Deshame i praktične implikacije u području online seksualnog uznemiravanja djece i mladih. Treća znanstvena/naučna konferencija „Društvena kriza i socijalni rad” - Poštivanje različitosti kroz zajedničko društveno djelovanje. Sarajevo. 2
84. Whittle, H. C., Hamilton-Giachritsis, C., & Beech, A. R. (2014). “Under his spell”: Victims’ perspectives of being groomed online. *Social Sciences*, 3(3), 404-426.
85. Whittle, H. C., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A. R., & Collings, G. (2013). A review of online grooming: characteristics and concerns. *Aggression and Violent Behavior*, 18(1), 62-70.
86. Wittes, B., Poplin, C., Jurecic, Q. & Spera, C. (2016). Sextortion: Cybersecurity, teenagers, and remote sexual assault. Center for technology innovation at Brookings.
87. Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K. (2003). Child pornography possessors: Trends in offender and case characteristics. *Sexual abuse: A journal of research and treatment*, 15(1), 75-92.
88. Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Ybarra, M. L. (2008). Online “predators” and their victims: Myths, realities, and implications for prevention and treatment. *American psychologist*, 63(2), 111-128.
89. Wolak, J., Finkelhor, D., Walsh, W. & Treitman, L. (2018). Sextortion of minors: Characteristics and dynamics. *Journal of Adolescent Health*, 62(1), 72–79
90. Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 51-58.
91. Wood, L. D. (2020). Child modern slavery, trafficking and health: A practical review of factors contributing to children’s vulnerability and the potential impacts of severe exploitation on health. *BMJ Paediatrics Open*, 4(1).
92. Wurtele, S. K. & Kenny, M. C. (2016). Technology-related sexual solicitation of adolescents: A review of prevention efforts. *Child abuse review*, 25(5), 332-344.
93. Wurtele, S. K., & Kenny, M. C. (2017). A comparison of child pornography offenders and other child molesters. *Journal of child sexual abuse*, 26(5), 591-606.
94. Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2011). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: Findings from the second youth Internet safety survey. *Pediatrics*, 128(2), 312-318.